

OBRADA I ELEKTRONSKO IZDANJE

WWW.BOSNAFOLK.COM

TIRAŽ: ? PRIMJERAKA - JEZIK BOSANSKI

OKTOBAR 2006

Sadržaj

Predgovor

Kako je sve počelo ?	5
----------------------	---

Mejdan

Kul mahala	14
Tekija turbe	19
Potok, Orlovac, Tekija, Orlovački put	22

Mala Čaršija

Hadži-Hivzina sedra	34
Kafana kod Abdulaha Puhovića	37
Žižkova pekara - Mujo, somundžija	40

Ljudi Mejdana

Ramo Fenjeraš ili Ramo Lampica	42
Avdo Mešinović zvani »Tica«	44
Mora	46
Višić Jusuf, otac banjalučkih lovaca	47
Banjalučanin po imenu Aba	48
Ademaga Šćeta	49
Remza iz naselja Potok na Mejdanu	52
Ćamil Šašivarević, Arnaut, hrvač	55

Begić Meho	59
Pehlivan Arif Tamburija	62
Zanimljivosti	67
Nasrudin Hodža u Banja Luci	67
Hifzi-beg Đumišić	68
Opraštanje umirućeg junaka	69

Džamije

Nazivi Bošnjani, Bošnjaci i najzad Bošnjak	71
Sibjan mektebi u Banja Luci	72
Ramazanske večeri na Mejdanu	79
Ispraćaj Bajrama (Gornji Šeher - Grab)	82
Džamije na Mejdanu pred II svjetski rat	86
O munari Kazanfer-pašine džamije.	90
Mali harem uz Gazanfer- pašinu džamiju	96

Rušenje džamija i harema

Istinita priča o paljenju Stupničke džamije	98
Sjećanja na rahmetli Hakiju Ljubovića	105
Svjetskog spomenika više nema	109
Da se ne zaboravi	113
• Objasnjenja ilustracija	117

Predgovor

Prof. Mehmed Selman je poznati banjalučki pedagog koji je svoje službovanje završio u osnovnoj školi Kasim Hadžić. Kao i mnogi drugi prognan je iz svog rodnog mjesta i u izbjeglištvu u Travniku je nastala knjiga "Banja Luka- Uspomena i stvarnost sa Mejdana" koju na zadovoljstvo mnogih donosim ovdje na stranice Bosnafolk— a.

Sjećanja koja su predstavljena u ovoj knjizi su značajan doprinos očuvanju istine o Mejdalu i predratne Banjaluke, koja je zajedno sa svojim protjeranim stanovnicima nestala, iščezla i utopila se u mnoga naselja širom planete Zemlje. Knjiga je i dokaz postojanja jedne druge Banjaluke, ali i Bosne i Hercegovine, njene kolektivne svijesti, kulturnih dobara i starog načina života, čiji echo danas nazivaju suživotom.

I šta više reći nego poželiti čitaocima ugodno putovanje Mejdnom i njegovim sokacima divno predstavljenim u ovoj jedinstvenoj sehari uspomena prof. Selmana.

Oktobra 2006. godine, BosnaFolk

Mehmed Selman:

BANJA LUKA- V SPOMENA I STVARNOST SA MEJDANOM

Ovo je priča-isповijest jednog od mnogobrojnih Banjalučana koji sjede da napiše svoja sjećanja o jednom dijelu Banjaluke, a koji se zvao i ostao Mejdan, mnogima u sjećanju. Moja viđenja su protkana životom moje generacije pred II svjetski rat, kada sam u svojim mislima pokrenuo sjećanja na te dane i moje vršnjake, tj. da opišem sve ono što je u mojoj duši bilo tada registrovano i duboko upijeno u mene, dječaka, koji je u svojoj sedmoj dekadi života, pokušao se sjetiti svih tih dana i godina što je doživljeno na mome Mejdanu, te što se zbivalo po mahalama, sokacima, unoseći ponešto podataka etnografskog, sociološkog i privrednog života stanovnika Mejdana.

Ova sjećanja i zapisivanja počela su za vrijeme okupacije moje rođene Banjaluke od srpskog okupatora koji i u moj grad unese nemir i strahovladu, vršeći progone, ubojstva, otimačine i razna druga poniženja. Bilježeći ova sjećanja pokušao sam da ostavim svojim preživjelim Banjalučanima-Mejdancima ponešto podataka kako bi mogli sutra u slobodi, kada kao izbjeglice dođu u svoju Banjaluku, da se sjete Mejdana i njegovog života u nedavnoj prošlosti. Ova skromna priča neka bude amanet i poruka da se nikad ne zaboravi naša Banjaluka, njena naselja, a pogotovo Mejdan, Gornji Šeher i Hiseta, te drugi krajevi Banjaluke.

Kako je sve počelo ?

Svako gotovo djelo ima svoj predgovor, svoj trenutak kretanja, sretni ili manje sretni početak, tako da nam taj trenutak znači i koordinatni početak novog života. U tom se početku, kao u ogledalu vidi naš dotadašnji život i ono nešto, što ga u jednom trenutku izbacuje iz kolotečine, život odjednom dobija ubrzanje i odlijeće u nebesa. Tako se postaje novi čovjek, ili pisac, zašto da isključimo i ovu mogućnost, ali polahko, ne treba odjednom ispiti čašu života. Podimo, ipak redom.

Mehmed Selman, Travnik, 1997

UVOD

Copyright© 2006 - Knjiga Folk

Mejdan

Uže područje današnjeg Mejdana, prije II svjetskog rata, nosilo je također naziv Mejdan. Obuhvatao je prostor oko današnjeg Dječijeg doma »Mina Delić«, kao i jedan krak ulice u pravcu sastajališta Mejdanaca zvani »Karamut« i područja zvana »Hazna«, te današnje ulice Braće Odića do Bulajića ulice u pravcu Ćeremetane do pod samu Starčevicu. Danas se to nekadašnje područje teško može prepoznati, istina, ponešto je kuća ostalo, a najviše strši i podsjeća na taj kraj kuća Delića, Zulića, Šehića, Grozdanića, Gluhajića, Savicki, Dervišića, Ćerimagića, možda još koja u pravcu naselja Potoka. Većina ih je porušena, a na njihovo mjesto došle su nove zgrade, putevi i ulice, kao i prekriveni potok »Đurđevac« betonskom pločom, asfaltom presvučen, a on, stari potok, i dalje teče i ulijeva se u plahoviti, zeleni Vrbas u blizini nekadašnje Hadžijine kafane, Tetarića plaže i Harbašove pekare.

Na raskršću nekadašnjeg Mejdana, pred sami II svjetski rat, bila je i

jedna vrlo lijepa džamija sa haremom, sa mnogo kamenih obilježja-nišana, a ispred ulaznih vrata-drvene kapije, ukrašene rezbarijom, te starinskom bravom i halkama za otvaranje i zatvaranje vrata. [1] Harem je bio zasađen orasima i lipama, te su djeca, s proljeća brali lipu, a s jeseni

orahe. Ispred ulaznih vrata bile su postavljene kamene klupe gdje su se nekada odmarali domaći ljudi i putnici-namjernici, te bi pokatkad sjedila

i djeca iz obližnjih kuća Mejdana, zabavljajući se raznim dječijim igram. Današnji ostatak tog prelijepog harema, jesu, jedan do dva mala nišana-nadgrobna spomenika gdje su se palile svijeće kao znak poštovanja umrlih sa područja Mejdana, a i Stupnice.

Taj dio grada bio je po svom sociološkom i socijalnom sastavu dosta različitog sastava. Bilo je mnogo siromašnih porodica, ponešto bolje stojećih i jedan broj “činovničkih”, kako su se tada zvale sve one porodice koje su bile zaposlene u bilo kakvoj državnoj službi. Pogled na Mejdan iz moje ulice Muftije Džabića, moglo se zapaziti da je tada Mejdan, sam naziv, imao svoga korijena na jednom specifičnom području, a to je prostor oko poznate Delića kuće, Odića i Mažara, Kobašlića, Šehića, Grozdanića kao i kuće Handžića, te drugih porodičnih kuća. Njihovo sastajalište, s ranog proljeća, pa sve do čak kasne jeseni, bilo je pred mejdanskom džamijom ili pod “Karamutom”, blizu kuće Savicki. Tu su se sastajali Mejdanci kako smo ih popularno zvali “Mejdanci”.

Iz moje generacije sa kojima sam se družio poznati su Odići, Ćerimagići, Kobašlići, Grozdanlići, Zulići, Šehići, Handžići, Sakići i mnoge druge porodice. U predratne dane II svjetskog rata poznatiji su bili: Zvone Odić, Ido, Zijo Ćerimagić, Đuro Grozdanić i brat mu Braco, Hasan zvani “Keka”, Muharem Hadžisakić zvani “Mandara”, te mnogobrojni drugi, sa posebnim naglaskom na braću Delića mlađeg uzrasta Adema, Mehmeda, Ahmeta, kao i njegove sestre Mine, te starije braće Hamdije i Mustafe. Svaka ponaosob porodica je bila brojna, kako po muškoj tako i po ženskoj lozi. U porodici Savicki bila su dva brata, te sestra Milka, zvana od milja “Milkica”, vrlo lijepa i umiljata djevojčica.

Na širem prostoru današnjeg Mejdana postojale su brojne družine -

grupe koje su se spontano formirale po ulicama, tako se moja ulica, Muftije Džabića, zvala još i Donja Stupnica, ona se dijelila na Gornju i Donju Stupnicu sa svojim sokacima i sokačićima. U susjedstvu je bila - grupa sa tzv. "Abacije", ili Pobrića Brod, koja je okupljala nekoliko, također ulica i uličica, npr. Tetarića sokak zvana "Jalija", Demira Arnauta sokak itd. Tu su se sastajali Iбриšagići, Šašivarevići, Bahtijarevići, Habibovići, Sabitovići, Tetarići, Kovačevići, Hadžiselimovići, Hadžidedići, Sante, Hadžialići i drugi. Na tu "Abaciju" dolazili su Omerbašići, Kučukovići, Selmani, Kovačevići i Ekići, rijetko kada Salihagići, Bekir, Omer i "Lalo", te mnogobrojni dječaci iz ostalih grupa, naročito Patočani kako smo ih zvali od milja, ali su znali biti jako nestošni i skloni tuči sa dječacima iz drugih ulica kao što su bili Ališići i drugi. Malo dalje uz Vrbas, nizvodno, bile su "Zelena", "Kulmahalčani", "Ciganluk", a u podnožju Starčevice i Bukića strane - brda, bila je grupa zvani "Patočani", a odmah u susjedstvu grupa "Čorkovac". Te su grupe bile po svom socijalnom sastavu najsiromašnije, ali i najotpornije i najborbenije.

Najudaljenija grupa je bila na području današnjeg Rebrovca u blizini rebrovačke crkve i zvalo se ciganski, odnosno »Vlaški Brijeg«, a poslije II svjetskog rata dobio naziv »Veseli Brijeg«. Svaka ova grupa imala je i svoje specifičnosti, kako po socijalnom tako i po obrazovnom nivou kao i načinu druženja i zabavljanja u raznim igramu. Mnogo organizovanije grupe bile su u Donjoj Stupnici, Kulmahali, na Mejdalu pa i »Zeleni« i to negdje između, 1935-1941. godine, Negdje pred početak II svjetskog rata, sve ove grupe postepeno su nestajale, jer su mnogi, dojučerašnji dječaci, postali izrasli mladići, jer su mnogi u vihoru II svjetskog rata prosto nestali, jedni su otišli u NOB-u i dalje, dok su se drugi izgubili u metežu

rata i nestali bez traga.

U Stupničkoj grupi, i to Donja Stupnica, istaknutiji drugovi bili su braća Omerbašići, Hazim i Husnija, braća Mašići, Nikica i Braco, braća Šatni, Vlado i Željko, braća Selman, Mehmed - Medo, Sabahudin i Safet, Kučukovići, Suljo, Bajazid i Hakija, Šašivarević Zijad, Islamovići, Bojići, Trumići, Ahmetaševići, te mnogi drugi, koji su se družili sa gore pomenutim drugovima. Veoma je važno napomenuti to, da je našoj grupi povremeno se priključivao i Braco Potkonjak, braća Krešići, Blahovski Vjekoslav, Mile i Teo Šiva kao i Jovanović Božidar zvani »Srbin« i drugi koji su se navraćali u našu grupu, naročito srednjoškolci sa kojima su se družili drugovi iz Donje Stupnice. O grupi »Abacija« koja je bila dosta brojna, zapaženi su braća Sašivarevići, Ibrišagići, Hadžidedići, Habibovići, Šanta, Hadžialići, Kovačevići, Bahtijarevići, Jusufovići, Šibici, Kulenovići, Sabitovići, Hadžiselimovići, Tetarići i drugi.

Ova grupa obično se sastajala u večernjim satima, istina, ne svi, nego samo istaknuti i stariji omladinci [2]. U ljetne dane »Abacija« sa Hadži-Hivzinom sedrom prosto oživi, bude prepuna

kupača različitog uzrasta i do kasno u noć čula se pjesma i svirka, te cika i vriska razdragane djece. U kasnim, ljetnim satima, djevojke iz komšiluka, dolazile su na »Abaciju« i u dimnjama ili u dugim košuljama da se okupaju u Vrbasu. Nastala bi prava cika i vriska tih kupača. Ovu grupu, naročito u ljetnim danima, a i rane jeseni,

posjećivala je grupa iz Stupnice.

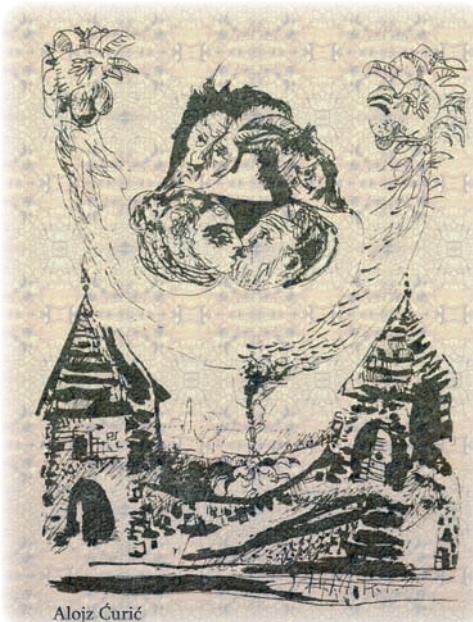
U večernjim satima bi se našli stariji drugovi koji su svirali uz žičane instrumente, te bi uz gitaru, svirali razne melodije, a mi bismo ih pažljivo slušali do kasno u noć. To je i pokretalo na pjesmu, a bilo je i pjesama različitog sadržaja, pa čak u to vrijeme pjevale su se pjesme koje su bile zabranjene, pa su se krišom pjevale. Pred sam drugi svjetski rat počele su se pjevati revolucionarne pjesme koje su najavljivale dolazak drugog svjetskog rata. Kada bi »Abacija«, to mjesto mladih, mogla da govori, ispričala bi mnoge priče, tajne i razgovore koji su vođeni među mladima, te razne dogodovštine koje su se dešavale na »Abaciji«, od malih svađa do tuča, kao i mnogo lijepih druženja raznih uzrasta.

Posebno bi bila priča jednog krošnjastog, starog oraha gdje se sjedilo u vrijeme sparnih dana, a jeseni bi se brali njegovi plodovi i sa njima bi se igrali dječaci, praveći »kule oraha« i pogadali sa malo većim orahom. Napominjem, da su se grupe dosta dobro slagale i da je rijetko dolazilo do svađa. Ako bi kada i iskrse svađe, brzo bi se izmirile, jer su nas stariji znali da izgrde i natjeraju da se mirimo.

Gornja stupnička grupa, to je područje od Ekića Smailbega kuće do nekadašnjeg prvog mlina, do Karabegovića kuća, ili kako smo mi to zvali do u Podgaj - Donji Sitari. Ova grupa, također, je bila brojna. Tu su starija braća Karabegovići, mnogobrojna porodica Džina, Ćauševića, Đanića, Kararića, Kapidžića, Bukića, Harbaša, Maglajlića, Abdurahmanovića, Husedžinovića, Kapora, Ibrahimbegovića, Katana, Selmana, Konjhodžića, Softića, Salihagića, Ekića, te Bektaševića i druge. Svaka ova porodica nosila je brojne omladince i omladinke, među njima naročito su se isticali Kararić Rifet zvani »Lotar«, Selman Jusuf zvani »Crni«, Kapor Vlado i

drugi znani i neznani »garavi« dječaci. »Zelena«, mnogo specifična po svom nazivu, ali je ta grupa i dobila svoje pravo ime, gdje su se moji vršnjaci, a i stariji sastajali, bila je to prava »zelena oaza«. Taj se dio nalazio, a i danas se primjećuju kanture tog područija, a leži na travnatom terenu ispod samog današnjeg Doma Mejdana, izgrađenog poslije banjalučkog zemljotresa 1971/72.godine.

Prije II svjetskog rata, u blizini »Zelene«, bila je Harbaševa pekara,

Malkića kovačnica, Osmana-bega Džinića kuća sa pogledom na Vrbas, a pod samom obalom izvor voda koja se popularno zvala »studenac« koji je unazad nekoliko godina stavljen u betonski zid, pa se stari Banjalučani i danas navrate da se napiju »studenca« i ponesu kući natočen kanister (kanticu) vode da se i kod kuće napiju te zdrave, hladne vode [3].

Sastajalište mladih je bilo od ranog jutra do kasno u noć. Među prvima je dolazio Mešinović Avdo zvani »Tica«, a zatim Bijelić Braco, Meho, Bubuš, Mladen Kosanović, Drča Slavko zvani »Vavo«, Drljačić Bakir, Stethlik Vlado zvani »Šmiljo« i mnogi drugi koji su se u toku dana okupljali na »Zeleni«.

Pobrojati sve koji su se sastajali na »Zeleni«, bilo bi stvarno nemoguće, ali ču se ipak potruditi da se sjetim nekoliko drugova. Tu su braća Bijelići, posebno Braco, vrbaslija od glave do pete, ribić da mu nije bilo preanca. Ujutro, rano s proljeća, čim bi ustao, oblačio bi se sportski u kratke hlače,

atlet-majicu i bio na »Zeleni« po cijeli dan, družio se i lovio ribu. Mnogo je pušio. Njegov brat Mišo i sestra Seka su također, počesto dolazili na Zelenu, ali su se kraće zadržavali u društvu svoji vršnjaka. Otac Bijelića bio je profesor prirodnih nauka, vrlo poznat i cijenjen od učenika kao dobar i vrstan profesor. Zapažen je po svom neobičnom »hobiju«: zimi se, kada bi polazio na nastavu u Gimnaziju, znao je da svrati pod Kaštel na Vrbasu i na očigled prolaznika kupao se u Vrbasu i to na način, protrljavši se snijegom, a zatim bi zaplivao, potom se na snijegom obrisao ručnikom, obukao se i kreno put škole da održi časove iz hemije ili biologije.

Vrlo interesantna i zanimljiva ličnost »Zelene« bio je Mešinović Avdo zvani »Tica«. Njegovo prisustvo na Vrbasu-Zeleni, bilo je, također, zapaženo od jutra do uvečer. I on je bio strastveni »ribič«. Njegovi su ga vršnjaci voljeli i rado su se s njim družili, a on je to drugarstvo ponekad koristio, pa je znao da mlađe od sebe pokatkad tjera da ga slušaju, pogotovo kada lovi ribu, tražeći da mu hvataju mušice (višće), gliste i peševe u Vrbasu. Na njegovom terenu, gdje on lovi ribu, nije se smjela bacati udica, tj. gdje Avdo - Tica lovi. On, Avdo »Tica« posebna je priča za »Zelenu«. Priča se da je sestri Hatidži ispaо iz naručja u kući prilikom uspavlјivanja i da je polomio kičmu, ali sestra za taj slučaj nije rekla materi šta se desilo. Tako je Avdo rastao, ali pogrbljen i nerazvijen i zato su ga djeca prozvala Avdo »Tica«, tako su ga znali i zvali svi Banjalučani i drugi.

Na »Zeleni« su se u to vrijeme dešavale razne zgode i nezgode, bilo ih je na pretek, od svađa, tuča do lijepili primjera drugarstva i ispomoći jedni drugima. Sastav posjetilaca »Zelene« bio je vrlo različit. Više je bilo starijih, a ponešto mlađih dječaka koji su ponešto naučili o druženju na »Zeleni«, kako pozitivnih osobina o drugarstu, a o negativnostima da i

ne govorim (kartanje, pušenje, pa i kriminala). Dva do tri »bunarđije« ili kako se to zvalo đeparoši. Za taj posao bili su pravi majstori, naročito se isticao u tom poslu popularni Meho - Žicar ili Vlado zvani »Šmiljo« i drugi. To im je bila slaba strana u njihovom razvoju. Zato su se i dešavale razne nezgode koje su krnjile ugled »garavih dječaka« sa Zelene.

S ranog proljeća do kasno u jesen, nije bilo dana da nekoga ne nađeš na Zeleni. Ako iko trebao da bude, tu je Bubuš, dječak bez jednog roditelja, Meho, Vlado, Bakir i drugi. Povazdan se tu igralo karti, naročito kockarskih igara za novac, a ako nema novca, za cigarete ili neke sitnije lične stvari. Toga se dobro sjećam, više kao posmatrač, jer moje društvo je bilo u D. Stupnici.

U sjećanju ostali su mi Drča Slavko zvani »Vavo« i Kasanović Mladen zvani »Neno«. Zašto su se baš oni meni urezali u sjećanje ni sam ne znam, samo su ostali u sjećanju da su mnogo pušili, prosto su gutali - jeli duhan. Još ponešto, bili su spremni za malu sitnicu da se potuku, a znali su se dobro potući s drugovima iz drugih uličnih grupa. Obojica su poticali iz uglednih porodica, Slavkin otac bio je poznati učitelj u Banjaluci, a Nenadov, činovnik u Finansiskoj upravi Vrbaske banovine. Obojica su bili učenici gimnazije i bili su vrlo slabi đaci, redovno su išli na popravne ispite ili su ponavljali razred.

Kul mahala

Ugornjem dijelu, prije II svjetskog rata zvala se i Muhadžir-mahala. Danas se ta ulica zove, Ul. Danka Mitrova, prostire se sve do Ade kod Rebrovačke crkve. Vratiti se u ne tako daleku prošlost, pred drugi svjetski rat, može se zapaziti, da je ta ulica bila sva u makadamu, tj. nasuta kamenom, sa uskim pješačkim stazama, prašljiva, za kišnih dana mnogo blatnjava. Negdje oko Mešinovića - Kikića dućana, s desne strane, skretalo se jednom zapuštenom uličicom - sokakom u jedno omanje naselje koje smo mi mještani zvali "Ciganluk" [4].

Nasuprot Kikića dućana bila je lijepa džamija sa haremom, mještani su je zvali Kulmahal-ska džamija, a službu božiju obavljaо je hodžа Dervišić i »Tale« kako su ga mještani od milja zvali.

Navedena uličica, s obje strane, bila je načićana malim kućama, većinom čerpučarama, vrlo slabo građene, niske, dosta mračne, sa malim bosanskim prozorima koji su odavali izgled da u njima žive siromašni ljudi, većinom Muslimani, Romi tadašnje Banjaluke.

Glavna ulica dosezala je do Rebrovačkog mosta, Rebrovačke crkve, a dalje prema naselju Vrbama, s desne strane te dosta zapuštene ulice,

nalazio se »Ciganski briješ« ili kako su ga još neki zvali »Veseli briješ« ili »Vlaški briješ«. Prije drugog svj. rata, koliko se sjećam iz dječačkih dana, tu su, može se reći, bili pretežno naseljeni Cigani-Romi sa svojim kućicama - krovnjarama, oblijepljene zemljom ilovačom, okrečene, pokrivene bibercrijepom, daskom ili plehom od većih kanti-buradi, prišivenih po krovu kuće. Tu su, eto tako, u svom naselju živjeli, radili, pokatkad prosijačili, ali, ipak su živjeli svoj ciganski život. Ovi Romi-Cigani bili su stalni stanovnici pomenutog briješa, rijetko su kada selili i ako su imali zaprežnih kola, s jednim ili dva slabušna konja ili malo bolja kola.

Veseli, kao što znaju biti, kada bi silazili u grad, čitava porodica bi sjedala na »šprajc« kola i uputila bi se u grad-čaršiju da ponešto privrede, zarade ili uprosjače. Istina, uvijek su bili veseli i kada bi odlazili u grad, a i kada bi se vraćali kući.

Na čelu Ciganskog naselja ili bila je glavna u naselju, koliko se sjećam, Ćeba Ciganka sa svojim užim odborom. Oni su rješavali sva ciganska pitanja na svojim skupovima, sjedeći pred Ćebinom kućom, raspravljujući o njihovim problemima, a njih je bilo na sijaset; počevši od svakodnevnog života u naselju, od krađe, kocke i prostitucije, te međusobnih svađa. Poznata je i Ramiza-Ciganka koja je im nekoliko sinova, među njima i sinove Agu, Tunju, Šepu i druge, ali je Ago bio zanimljivo Ciganče, od malena je volio da tjera loptu kao i mnogi njegovi vršnjaci.

Negdje pred II svj. rat imali su i sportski nogometni klub zvani »Veseli Briješ«. Sjećam se nekih imena, na golu je bio Tunjo, brat Agin, a Ago je igrao krilo. Ostali su bili: Meho, Šepo i mnogi drugi. Kada bi igrali utakmi sa bilo kojim uličnim timom, obično na Banjalučkom polju, te kad bi Romi sa Veselog Briješa poveli sa 1:0, obično bi zametnuli svađu

sa igračima suprotnog tima i ne bi nastavljali igru, nego bi izazvli tuču, a zatim bi napuštali igru i pobegli u »ciganskom« stilu ispucali bi loptu daleko, a jedan od Cigana koji je bio udaljen od mjesta igre, uhvatio bi loptu i bježao bi prema vrbanjskom mostu, a za tim bjeguncem uhvatila bi se prava trka, radi lopte, jer nije bila njihova, a oni bi na taj način dolazili do kožne lopte zvane »kederka«.

Tako je to bivalo u vrijeme ne tako davno minulih vremena na Veselom Brijegu, gdje su se ciganska mladež okuplja veselila i loptu ganjala, razigravajući utakmicu sa uličnim timovima Mejdana, čak i do gornje Stupnice i šire. Čak su odlazili na igralište »Olimpa«, u Predgrađe kod Željezničke stanice i sa pomenutim timom ugavarali utakmice, a hvatali su se i jačih timova jer je bila prava poslasticaigrati s njima, jer bi na utakmice dolazilo mnogo Roma da navijaju za svoje. Romi bi pričali o njihovim podvizima na »zelenom polju«. Hvale je bilo na pretek pogotovo kada bi zaigrali sa registrovanim timom kao što je bi »Olimp« iz Predgrađa. Istini za volju, uvijek su imali dobrog golmana, koga su zvali poznatim imenima golmana svjetskog ranga kao što su tada bili: Planička, Zamora, Glazer, a pokatkad banjalučkog golmana Bojera.

Romi slave Đurđev dan, Aldžun, to su dva praznika kada se oni pred svojim kućama okupljaju, sviraju uz tambure, pjevaju, jednom riječju, vesele se, pa i pokoje jagnje ispeku za taj dan [5]. Najinteresantniji je Đurđev dan, to je 6.maj. Kao što

se za taj dan sprema svaki Rom - Ciganin, tj. njegova porodica, tako se spremaju mnogi Banjalučani.

U jutarnjim satima, a i u toku dana, obućeni u lijepa ispeglana odijela odlaze na V.Brijeg i Romima čestitaju taj praznik. Tu se nađu prijatelji i poznanici, porazgovaraju sa mještanima o svemu, učestvujući na njihovim sjedeljkama, pred kućom, popije se fildžan kahve ili pokoja čašica rakije, uz mezu, s pečenom jagnjetinom ili pečenom kokoši i drugim mirodijama. Svoje goste kitili bi cvijećem, jorgovanom ili nekim drugim cvijećem, za tu priliku. U nedostatku pomenutog cvijeća, izbor bi pao na šumsko cvijeće, obično cvijet zumbula, jagorčevine ili tek grančicu napupale lijeske ili mlade vrbove grančice. Tu bi se cijeli dan slavilo, veselilo, pjevalo, igralo, sviralo, a posebno Cigani sa svojim tamburašima išli od kuće do kuće, od grupe do grupe i tako uveseljavali mještane i goste - posjetioce.

Veselje nije moglo
proći bez Ciganskog kola.
Ciganke, lijepo odjevene,
igrale bi do u bezsvesti, u onom pravom
ciganskom zanosu. [6].

Poznati ciganski sastav iz
čaršije sa Mejdana dolazio
bi na Veseli Brijeg, a bio je
sastavljen od Saliha Ninčića,
harmonikaša, obućara iz

Male čaršije, te svirača Zurle i bubenjara
Hase i pjevača, obojica su bili iz tzv. Ciganluka u blizini Kulmahale. Oni su

bili vrlo zanimljivi i narod ih je rado slušao i darivao novcem, domaćini s maramama i peškirima koji su za tu priliku bili i namijenjeni. Mahrame i peškiri bili su ukrašeni raznim šarama sa kojima su mještani kitili svirače.

Ova grupa svirača, također, se pojavljivala za vrijeme muslimanskih praznika Bajrama, a i uz Ramazanski post, pogotovo kada bi se budilo na ručak. Haso, bubnjar, bi obilazio mahale i bubajući u bubanj uzvikivao bi, ustajte, vrijeme je ručku! Po završetku Ramazana, narod iz mahale bi novčano darivao Hasu, bubnjara.

Tekija turbe

Na području Mejdana, prije 2.svjjetskog rata, a i danas se u narodu naziva područje zvani Potok kao i brdovito područje zvana »Tekija«. Na desnoj obali potoka, uz jedan uski puteljak koji je vodio do iznad Orlovačake stijene, nalazilo se jedno omanje turbe, tj. omanja kuća u kojoj je bio smješten nadzemni sarkofag ograđen u tvrdom drvetu, podignut na drvenom postolju. Tu se narod svraćao i u razne muslimanske praznike u tom turbetu palio je i svijeće, nepoznatom šehidu. U času paljenja svijeće, proučio »Fatihu«, u znak poštovanja prema nepoznatom šehidu.

Vjerovatno da je to turbe vezano za postojanje jednog vjerskog pokreta

koji se pojavio e u vrijeme
islamizacije Balkana, a
taj pokret je otvarao
sastajališta tih vjernika, a
one su se zvale »Tekije«
[7]. I dan-danas, tih
tekija ima, a naročito na
području Makedonije,
Kosova i Metohije, pa

ponešto i u Bosni i Hercegovini. I u naselju Potok, na Mejdalu, bilo je jedno oveće brdašce koje se zvalo Tekija. Vjerovatno, da je jedan od uglednih »šehova« koji su držali tu Tekiju bio pokopan na tom mjestu, a narod za njegova dobra dijela sagradi na drugom brežuljku turbe i prenesoše njegopve kosti pod taj »sarkofag«. Narod je to turbe posjećivao, održavao,

pa čak, prije II svjetskog rata imao svog čuvara koji se brinuo o turbetu. Narod je postepeno napuštao stari običaj posjećivanja turbeta, ali je ipak područje Tekije i turbeta za raznih narodnih praznika, pogotovo ljeti i s jeseni, narod bi izlazio na teferiče, pekao janjce, kuhao kahvu i slastio se raznim kolačima i drugim mezetlucima.

Mlađi svijet bi igrao i pjevao uz harmonikaša Ramu Žunića, te popularne Potočanke Remze Žižak koja je, takođe, svirala harmoniku. U predvečerje, na Tekiji i Potoku, razlijegao se zvuk klarineta Idriza Žabe i Čamila Selmana. Ova dvojica klarinista su bili i članovi KUD »Fadile« u Banjaluci. Starije osobe bi brale ljekovito bilje po obližnjim brdima na Tekiji, Orlovačkom putu i drugdje po šumarcima. Na samoj Tekiji bila su i dva izvora vode, jedno ispod kuće Rame Žunića, a drugo, kod kuće starog Hajdera, oca Hakije, molera, koji se za života družio sa Višić Nedžibom, zvanim »Nečko«, lovac, sa mnogo lovačkih priča. Vrela su bila uvijek čista, uredna, uz »točak«, tj. drveni žlijeb preko koga je tekla voda; Bila je i jedna limena posuda zvana »lima«, iz koje se putnik - izletnik mogao da se »serbez« napije vode.

Eto, tako je to bilo sa tom Tekijom i turbetom.

Ispod brda Tekije, bilo je imanje Smaila Mošinovića, njegovih sinova, Muhe i Dede, te kćerke Kade. Pored obrade zemlje, držali su mnogo koza i ponešto ovaca, 2-3, krave koje su se napasale na obroncima Tekije. Sin Dedo, obično bi čuvao koze u obližnjim šumarcima Starčevice, uz samozvano Todino brdo, gdje su se skijaši spuštali na Vehabovića hise.

Prije II sv. rata Tekija i obližnji brežuljci su bili rijetko naseljeni. Kuće su bile malene i većinom su zidovi bili građeni ćerpićom ili pleterom, na koji pleter je nabacivan krečni malter. Rijetko je koji krov bio pokriven

; crijepon ili zidovi ciglom. Na tom području živjeli su pretežno] radnici nadničari. Tu je živio i umro majstor - zidar Arif Durić i rezači drva, rudari, te poznati Zahirović Haso koji je s proljeća i s jeseni uskopavao bašće, čistio septičke jame (klozete), te fekalije i razastirao po baščama, a ponešto i zatrپавао u posebne rupe.

Eto, takav ti je bio Potok, Tekija i Turbe u prošlim vremenima. Ovo sam opisao s namjerom da se ne zaboravi.

Potok, Orlovac, Tekija, Orlovački put

Orlovački put-Orlovačka stijena nadvisio se iznad samog potoka koji protiče tom uskom dolinom oivčen Orlovačkom pećinom, brežuljcima Tekije i vrlo brdovitog puta koji je vodio pod planinski masiv Velike strane, lijevo, pri vrhu toga puta, skretalo se seoskim naseljima Ponira, Mehovcima, Bastasima i Javoranima, te drugim selima na visovima Starčevice, Bjelava i susjednih planina koje su se vezivale za planinu Osmaču i ogranke Vlašić planine [8].

Pri vrhu naselja Potoka, iz planinskih predjela ispod pomenutih planinskih masiva, formirao se potočić koji se u svom toku razvio u pravi potok sa dosta širokim koritom, u gornjem toku dosta plitkog korita, protičući kroz naselje, korito je postajalo sve dublje i šire. Njegov ulazak u

naselje donosio je dosta obilnije količine vode, pogotovo za vrijeme kiša, u proljeće i jeseni, a naročito zimi za vrijeme otapanja snjegova. Taj potok znao je da nabuja - nadože i da se razlije iz svoga korita, a tim povodnjima

je znao da napravi velike štete u naselju, da poplavi dvorišta, okolne baštne i njive uz sami potok, pa čak da voda uđe u kuće koje su se nalazile s obje strane potoka, načičkane od izlaska potoka iz kanjona, tj. od Šarina mlina, Smajla Ališića mlina, pa sve do ušća rijeke Vrbasa gdje se i ulijevao.

Taj potok je znao da napravi velike štete na Mejdalu, kod Dervišića i Delića kuće kao i tadašnje ulice zvana »Hazna«. Nanosi su bili tako veliki da su uličice prosto bivale nekoliko dana pod tim nanosima, a tadašnje vlasti bi kolima razvozile taj nanos - pjesak - šljunak i kamenje, po drugim ulicama, stavljali ih na hrpe i od mještana te ulice tražili da se taj materijal razaspe po rupčagama puta, kako kolskog, tako i pješačkim stazama. To je bila obaveza svakog vlasnika kuće da o svom trošku razaspe dovezeni materijal. Tu, kod Delića dućana bio je drveni most, bolje rečeno, mostić, sa slabom propusnom moći, i tu bi se najviše nalazilo tog nanosa. Taj mostić je presijecao potok i put je vodio prema području Ćeremetane, gdje se je nekada, izrađivala cigla i čerpič. Taj put prema Ćeremetani se račvao u pravcu Ciganluka i Kulmahale, pa dalje, desno, u pravcu Rebrovca, na glavni put gdje su se sastajali svi ti manji putevi, putići, (sokaci i sokačići).

U gornjem dijelu potoka, ispod Ališića i Šarinog mlina, pomenuti potok i ljeti je imao ponešto vode, ali ne toliko da bi zadovoljio mještane, pogotovo djecu. Negdje pred II svj. rat Potočani, odraslija djeca, počeše pregrađivati potok donoseći kamenje iz potoka kao i iz obližnjih brdašca, praveći branu kako bi sagradili primitivnu branu u koritu potoka. Planirani bazen je za kratko vrijeme bio sagrađen i potočka djeca, pa čak i odrasli počeli su se kupati u tom bazenu. Izgradnjom tog bazena, djeca su mnogo manje išla na Vrbas da se kupaju, osim odraslih koji su i dalje

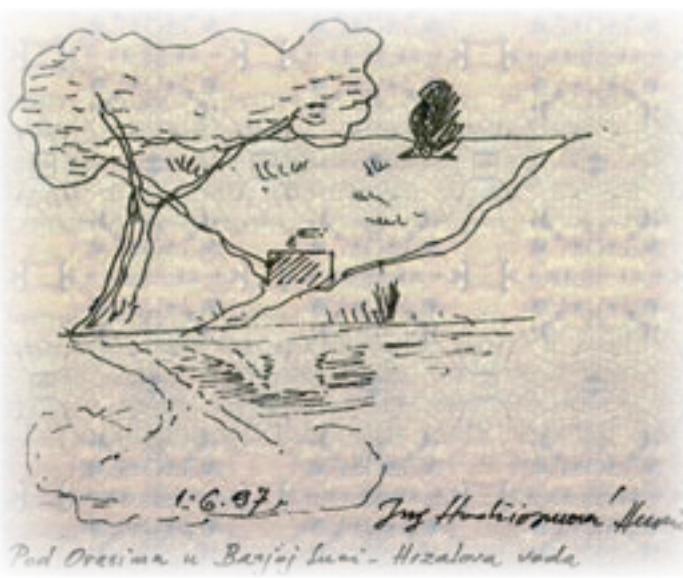
odlazili na Vrbas - Hadžihivzinu sedru ili na Pobrića Brod. Imao sam prilike da gledam tu razdraganu djecu kako se kupaju, plivaju, pa čak sa jednog ovišeg brijege skaču na glavu u taj bazen. Kada je bazen pun vode, on je dubok 1 - 2 metra, te se pravo moglo kupati u njemu. Na jednom dijelu bazena bio je jedan mali ispust za vodu, tako je prljava voda odlijevala se u potok i nastavljala put ka Vrbasu. Na bazenu povazdan je bilo kupača, a u večernjim časovima, kada se odrasli vrate kući, obično bi se prali i kupali na bazenu.

Taj glavni put, prije II svjetskog rata, bio je obični kolski, makadamski put, sa mnogo rupčaga, povremeno nasipan sitnim kamenom zvanim »tucanik« ili »šodor« kamen, kako su ga zvali putari koji su održavali taj glavni put, koji je vezao grad i gradske ulice tadašnje Banjaluke. Zanimljiva je Muhadžir-mahala, područje pred samim Rebrovcem, a počinjala je od Davidovića gostonice u blizini Ciganluka i poznate plaže na Vrbasu zvane Halilovac. Od te gostonice do u sami vrh starog drvenog, rebrovačkog mosta, s lijeve, a ponešto i s desne strane, uz samu glavnu cestu, bile su načićkane kuće i kućice, vrlo malene i bijednog izgleda, tek pokoja malo boljeg izgleda.

Na tom području stanovalo je većinom siromašno stanovništvo, možda sa izuzetkom kuće i velikog zemljišnog posjeda Ibrahimbegovića, Zijada i Ferida, porodice Džina Hasana, kuće Kovačevića, Plivca, Olujića i Barišića. Ibrahimbegovići su bili zemljoradnici i od toga su živjeli. Sjećam se te braće koji su zajedno obrađivali posjed raznim poljoprivrednim kulturnama. Takvi su bili Džini. Oni su mnogo radili na uzgoju povrća. Velike komplekse zemlje imali su uz Vrbas. Uz svoja obrađena polja, zasijane raznim povrćem, imali su razvodne kanale za dovod vode iz Vrbasa. Od

maja do septembra mjeseca na Vrbasu, uz njihova obrađena polja, u predvečerje, obično bi zabrujali motori i pomoću njih zalijevali posijano i rasađeno povrće: paprike, paradajz, patlidžan, mrkvu, peršin, prasu, te mnoge druge kulture, pogotovo rani i kasni kupus.

Radnici bi obilazili kanale, presijecali ih i vodu upuštali u druge kanale gdje voda nije doticala. Motori su se obično gasili u kasno predvečerje, a radnici obilazili parcele i gledali dokle je voda stizala sa zalijevanjem. Ovoga se sjećam dobro, jer je moja rahmetli majka znala počešće dogоворити с komшиничама да оду на обале Vrbasa, pogotovo na područje које се звало »Podorasima« [9].

Na tom području je bila velika hladovina, mnogo travnatog terena, te vrlo lijepih prilaza Vrbasu, pogotovo kada ljeti Vrbas oplića. U toj hladovini i zelenilu mnogi su se Banjalučani odmarali, pogotovo nedjeljom, a

i u drugim danima i to u predvečerje. Obično bi se na te kraće izlaske na obale Vrbasa, izletnici bi sa sobom nosili hranu i kahvenjake za kuhanje kahve. U blizini je bilo i jedno veliko vrelo sa ugrađenom željeznom cijevi. Tu bi se sjedilo, kahva se kuhalo, jeli se kolači zvani »klipaši«, možda za djecu i pomalo namazanim maslom ili pekmezom. Taj izvor bio je zanimljiv, a sam naziv toga izvora - vode zvao se »Hrzalovo vrelo«.

Legenda - priča kazuje da je u doba reformi sultana Selima III, prvom polovinom 19. vijeka, bila velika buna Krajišnika koje je predvodio Smailbeg Čeko od S. Mosta. Nekoliko hiljada Krajišnika spustilo se u Banjaluku i zametnuli kavgu sa turskom posadom. Glavna bitka održana je na području Mejdana, iz pravca današnjeg zvanog Šehitluci, tj. G. Šehera. Kako se bitka razvijala, Turska vojska je uzmicala prema Vrbasu i drvenom mostu na Rebrovcu. Tu gdje je vrelo, bogato vodom, legenda govori da je tu pao sasječenog vrata, još na brdašcu Bunjevacu ispod Starčevice, te da je jednom rukom pridržavao glavu sasječenog vrata, a u desnoj ruci držao sablju, borio se i branio sve do Podorasnog. Tu je pao mrtav, izgubivši silnu krv, a na tom mjesu gdje je pao, pojavio se izvor, te se kasnije nazvao »Hrzalova voda«.

Vjerovatno da u ovoj legendi ima ponešto istine, jer na brdu Bunjevcu, pod samim brijegom, u jednoj omanjoj ravnici, prije drugog svj. rata, a i kasnije, bio je ograđeni mezar sa velikim nišanom, nepoznatom junaku, možda turskog askera ili krajiškog buntovnika iz sanske doline.

Kod toga mezara, obližnje komšije sa Mejdana, dolazili bi u rano predvečerje, skuhali kahvu, sjedili bi, a po odlasku kući, zapalili bi svijeće i proučili fatihu poginulom šehidu. Narod je pričao, a šta narod priča, taj događaj se i desio, jer sam naziv »Mejdan« ima značenje da je to područje, gdje su se zbile te bitke, jer je Banjaluka 2-3 puta bila napadana od strane buntovnika - buntovnog begovata, zbog reformi koje su se provodile širom Bosne i Hrećegovine, a posebno u Bos. Krajini- Banjaluci i okolici. Ti događaji su bili vezani i za pobune begovata pod vodstvom Husein-Bega Gradaščevića i njegovih borbi oko i više Sarajeva gdje je bio i poražen od turske vojske i odveden u zarobljeništvo u Tursku - i tamo je skončao svoj

život, u Stambolu, u 33. godini života. U Banjaluci, to očito govori i brdo zvano »Šehitluci«, gdje su vođene borbe i to brdo je prozvano Šehitlucima, jer su mnogi borci ginuli i postajali šehidi. U blizini tih poljoprivrednih površina zasijanih raznim povrćem, pa čak i žitaricama (naročito posjed Džumišić Emine) nalazio se i jedan dio na Vrbasu koji se zvao Halilovac. Za Banjalučane vrlo posjećen i prijatan kutak u vrijeme sezone kupanja, interesantan radi lijepih sedri, između kojih je kao zmija proticao čisti i zeleni Vrbas sa svojim pjenušavim valovima.

Eto, takav je bio Vrbas na mnogim mjestima, počevši od Stošića brane, Kataninog broda, Hadži-Hivzine sedre, Medreskog Broda i dalje nizvodno, a Halilovac je započinjao ispod Osman-bega Džimića kuće, prvi brzaci, pa sve do tzv. »Venecije« do pod sami rebrovački most, a dalje niz Vrbas nastupa poznato izletište Banjalučana zvana »Ada«.

Jedan dio Halilovca imao je i svoja poznata kupališna mjesta, a to su Velika i Mala plitka, tj. plićaci, zatim Velika i Mala kazanca, zvane »crne sedre« i dalje nizvodno sve do same »Ade« ispod Veselog Brijega.

A sada malo opširnije o Halilovcu, tom velikom, ljetnjem sastajalištu Banjalučana. Taj Halilovac leži uz samo naselje Dolac koji se prostire na lijevoj obali Halilovca. Na rubnom području pomenutog vrbaskog sastajališta, uz obalu, bile su načičkane kuće i kućice stanaovnika naselja Dolac. Poznatije porodice, pred II svj. rat, a i kasnije, su živjele; bile su porodice Džumrukčić, Tutek, Sarajlić, Šibić i podosta porodica hrvatskog i srpskog porijekla. Bile su u Docu i brojne porodice Džinića. Na tom području bila je i lijepa džamija sa dolačkim grebljem -aremom i lijepom drvenom munarom, kao i stambeni i vjerski objekat Adventista zvani »subotari«.

Mala Čaršija

Središnji prostor Mejdana zauzimala je Mala Čaršija. Pred II svj. rat, a i ranije, ona je svojim izgledom i rasporedom zanatskih i drugih uslužnih radnji, od malih trgovačkih dućana, do srednjih trgovačkih a i većih trgovina, poput dućana Avde Vehabovića, Mustafe Blekića, pa malo dalje Hadžimešinovića dućana (Sulje Kikića), te na domaku gradskog mosta dućana i slastičarne Hadži-Šaćira Tahirovića i sinova. Tu, u blizini, bilo je i manjih dućana sa raznom robom kao što je bio dućan Šeh - Saliha u blizini Rejsilove slastičarne i Avdulaha Puhovića kahvenice.

Kod Šeh-Saliha moglo se kupiti robe »espapa« i nedjeljom, pogotovo kada u porodici zafali kahve, šećera ili zejtina i drugih mirodžija. Njega bi kupac često zaticao na namazu da klanja, tj. da se moli Bogu ili da uči iz Kur'ana. On, Šeh-Salih, ne bi prekidal namaz dok god' ne saklanja započete rekijate namaza, bilo to podne ili ikindija. Ovi ostali veći dućani imali su mnogo bogatiji izbor robe, pogotovo Vehabovići. Oni su otkupljivali žito, orahe, zob i druge poljoprivredne kulture i to od seljaka sa obližnjih seoskih imanja, pogotovo iz obližnjih sela oko Banjaluke. Za ovaj otkup, oni su imali dvije magaze, jednu kod dućana, a drugu pod kućom i u dvorištu.

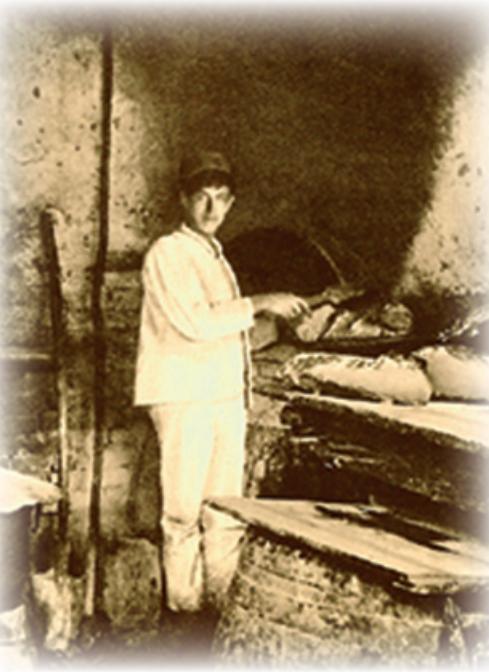
U toj Maloj Čaršiji bilo je nekoliko kahvenica, među njima bila je kahvana kod Huse Bajagilovića, kahvana kod Abdulaha Puhovića kao i kahvana Hadži-Atifa Kučukovića i njegovog sina Seida. Ona je bila nad samim Vrbasom. Tu je bila kamena zidina »čardak« gdje je za vrijeme turskog i austrijskog perioda bio most koji je povezivao tvrđavu »KASTEL« sa lijevom obalom Vrbasa. Tu su dugo stršili drveni hrastovi, šipovi u Vrbasu

od toga nekadašnjeg mosta. Do te kahvane bila je kahvana Idriza Žabe. U ove kahvane uz Vrbas dolazili su ugledniji građani Banjaluke, pogotovo u predvečerje kada bi se sa šetnje gradom i okolicom svraćali u te vrlo uredne kahvane, pogotovo kod Idriza Žabe i Hadžijine kahvane. Subotom i nedjeljom gostiju je bilo mnogo, čak po četrdeset do pedeset stolova, bilo je izneseno vani gdje se sjedilo u hladu pod ogromnim stablima platana koji su bili poredani jedan do drugoga uz samu obalu Vrbasa i pravili veliki hlad u tim ljetnim, sparnim danima.

U toj Maloj Čaršiji bile su i tri do četiri kovačke radnje, dvije do tri stolarske, dvije obućarske, dvije brijačke, te dvije mesnice kao i dvije pekare [10]. Kovačke radnje držali su Čaušević Ibrahim, Bosnić Muharem, Malkić Edhem, radilo se povazdan: potkivali se konji, popravljali se plugovi, pravile se motike, asovi, te razni drugi sitniji poslovi u obradi željeza. Čak su se iskivali veliki željezni ekseri, klinovi za brnače. Mjehovi su radili, vatra se žarila, a čekići su pjevali kako na gvozdenom nakovnju izrađuju i oblikuju predmete od željeza.

Prilikom potkivanja konja razlegao bi se miris konjske kopite, koji je kovač užarenim alatom poravnavao konjsku kopitu da bi mogao staviti potkovicu, a seljak bi rekao, eto, sad sam obuo konja sa novim potkovicama. Zatim bi uzbjaho konja ili sjeo u kola i veselo otišao kući. Taj bi rad seljak platio nekoliko dinara. Ibrahim, kovač, koliko se sjećam, imao je

mnogo posla, a i drugi su radili dosta dobro. Pazarnim danom, utorkom ponajviše, bilo je posla. Tim danom je bilo mnogo zaprežnih kola, privezanih konja za ogradu, dućani širom otvoreni, mnogo kupaca, a pred dućanom Avdage Vehabovića dosta seljana koji su prodano žito istovar ali u magacin zvani magaza.

Bila je u Maloj Čaršiji i jedna gostionica Smaje Žabe. Malo dalje od gostionice, bile su dvije prodavnice duhana, jedna Hadžidedić Ibrahima, a druga Kovačević Ahmeta.

Također je uz Malu Čaršiju, negdje na samoj obali Vrbasa, bile su dvije pekare za hljeb i pecivo. Jedna je bila vlasništvo Sulje Harbaša i Ibriša Buče i brata mu Hasana. Hljeba je bilo na pretek, pekao se hljeb od dva i četiri dinara, jedan su narod zvali »cvancikaš«, valjda zbog cijene i veličine. Taj hljeb od četiri dinara mogao je da podmiri za jedan obrok porodicu od 4-5 članova. Pekli su se i dževreci. Obično predvečer, prodavali su se po gradu sa uzvicima »friš-perec«.

Cijena jednog dževreka - pereca stajala je pola dinara, a znalo je i uzvikivati tri pereca za jedan dinar [11].

U Potoku je, od starina, bila jedna dosta primitivna pekara, radila je, a njen vlasnik je bio Žižak Hajro. Somune su prodavali po ulicama, a u rano jutro, bi Mujo, somundžija, tako su ga zvali, rano budio stanovnike i prodavao hljeb sa uzvicima: ho, ho, ho, vrućih somuna, a narod bi s pendžera ili s vrata kupovao tople somune za doručak. U tim pekarama pekli su se i somunčići za vrijeme muslimanskog posta Ramazana, te su se mogli ispeći i baklave kao i drugi kolači, te jagnjadi ili drugo meso. Pekare su bile otvorene po cijeli dan kako bi prodale ispečeni hljeb.

U blizini gradskog mosta bila je trgovačka radnja i slastičarna, te mala tvornica u dvorištu za izradu tahan-halve, rahat-lokuma i bombona. Vlasnik je bio Hadžišaćir Tahirović i sinovi. Pomenuti vlasnici su imali i svoj naslov - natpis za svoje tvorničke proizvode, a na kutijama je stajao natpis: »Tahan-halva« proizvodi Hadži-Šaćir Tahirović i sinovi, Banjaluka. Poklopac limenog pakovanja bio je ukrašen orijentalnom slikom gdje se proizvodio tahan kao sirovina za izradu tahan-halve, Tahirovići su prije II svj. rata imali i dvije slastičarne u gradu. Poznata Šukrijina slasticama. Tu se obično u predvečerje skupljala mladež, naročito đaci, svrativši iz škole na jedan »gemišt«, a on se sastojao od malo tahan-halve i jedne hurmašice ili baklave. Cijena je bila 1,5 dinar. Druga se zvala »Mažestik« sa istom poslугom iz porodice Tahirovića.

Na obali Vrbasa između dvije kafane, nalazila se jedna poduga, oniska zgrada zvana »Medresa i mekteb«. U toj zgradi održavala se nastava u kojoj su se pripremali mladi »hafizi« koji bi kasnije bili u službi u džamijama kao hafizi. U drugom dijelu bili su mektebi gdje su djeca od 6-8 godina

pohađali nastavu iz vjeronomučnosti.

Na domaku Medrese bila je i jedna, drvena džamija, dosta starijeg datuma, koja je, pred II svj. rat bila porušena, te »ezan« ste munare nije se više čuo, a Tale, njen imam, preseli se u Kulmahalsku džamiju i tu je vršio službu božiju [12].

U naselju Donja Mahala-Stupnica bilo je jako razvijeno sportsko takmičenje u raznim sportovima, počevši od nogometa, raznih borilačkih vještina, trčanja

na kratke i duge staze, do igranja kuglica, zimi vožnje na skijama, sanjkama, te klizanja na ledu, na barama ili potoku, kada se zalede. Svakog proljeća, negdje oko maja mjeseca, naši stariji vršnjaci, većinom srednjoškolci, raspisali bi oglas za sve susjedne ulice da se odazovu na takmičenje pod nazivom »Ulične pješačke trke«. Prijavljeni takmičari bi dolazili u određeni dan, a to bi obično bila nedjelja. Lijepo odjeveni, okićeni, pogotovo oni koji će trčati, dolazili su sa svojim uličnim vođama i prijavljivali se takmičarskoj komisiji. Trčalo bi se do prvog mlina, a i dalje, čak do Gornjeg Šehera. Polazak tj. cilj je bio u Ulici Muftije Džabića. Bile se 2-3 grupe. Jedni bi trčali do u Podgaj tjerajući pred sobom željezni kotač-obruč, dok bi drugi trčali do Gornjeg Šehera i nazad. Posebna draž bi bila trčanje u parovima.

Jedan od trkača prestavljao bi »konja«, a drugi jahača-binadžiju, te bi tako trčali do u same Sitare na domak Gornjeg Šehera i nazad. Na mjestu polaska trkača-takmičara okupljalo se mnogo djece i odraslih, a iz susjednih kuća, za trkače donošeni su kolači, limunada, pa čak i pokoja marama da zakiti svog trkača. Cilj je bio pred Omerbašića kućom. S obje strane ulice na platnu je bilo ispisano »Cilj«.

U vrijeme priprema za ovakva takmičenje, po kućama se komisijski prikupljao dobrovoljni prilog da bi se kupile nagrade za pobjednike u trkama. Od tog novca Takmičarski odbor bi kupio patike, majice, lopte i loptice i to one »Bantine« koje su koštale svekga 2 dinara. Nagrade su bile izložene na stolu gdje je sjedila takmičarska komisija. Trka je počinjala, a narod i djeca bi isprácali svoje ljubimce razdraganim uzvicima. Znam dobro, da su poslije trke mnogi trkači čašćeni čajem, kolačima i Rejsilovim bombonama.

Eto, to je bila prava svečanost u mojoj ulici za vrijeme uličnih trka.

Hadži-Hivzina sedra

Nekih pouzdanih podataka nema o nastanku imena »Hadži- Hivzina« sedra, a koji je naziv dobio jedan vrlo lijep predio Vrbasa gdje su se odmarali mještani u ljetnje dane, a u predvečerje sjedilo i na obali do kasno u noć, uz dobru mezu i piće, slušajući pjesme i svirku iz obližnje kahvane na obali koja se zvala »Abacija«.

Na »Abaciju« su dolazili stanovnici Mejdana, Gornje i Donje Stupnice, pa i Potočani, naročito mlađi, a i djeca. Iznad pomenute sedre i danas se nalazi velika starobosanska kuća, zvana Kulenovića kuća (Džafer-bega Kulenovića) [13].

Njegovu hanumu zvali smo Džaferbegovica koja nas je pokatkad ružila što prelazimo visoku ogradi da u ljetnje dane uberemo jabuka, šljiva i drugog voća. U pozadini tih prelijepih vrbaskih obala, nalazile su se i kuće Bahtijarevića, Iibrišagića, Hadžiselimovića, Ekića, Kovačevića, Šešivarevića, kao i kuća poznatog prevoznika Bege Misirlića, te Hasana Šibića, te se taj put zvao Misirlića ili Šibića sokak. To mjesto, obala, zvalo se prije II sv. rata »Abacija«. Taj naziv je i dobila kafana - gostionica uz samu obalu Vrbasa, a

držali su je braća Afgani, te kasnije drugi vlasnici.

Tu bi u ljetnje dane s proljeća, do u kasnu jesen, narod dolazio naročito u večernjim časovima. U toj kafani bi ponešto popio, zamezio, a i uživao u lijepim, pjesmama-sevdalinkama, kao i gostujućim ansamblima iz raznih krajeva, a naročito iz Makedonije, poznate igračice u narodnim nošnjama, te pjevači i pjevačice makedonskih, turskih i šiptarskih pjesama. Narod bi hrlio i malo i veliko, žene bi u zarovima iz prikrajka Misirlića njive ili Iibrišagića bašče, slušale pjesmu i svirku do kasno u noć, dok su njihovi muževi sjedili, pili i mezetili, uz svirku i igru ženskih ansambala. To je period (period pred II sv. rat) (vidi opis sjećanja sa Abacije u posljeratnim sjećanjima o Mejdalu).

U ljetne dane, a i u dane rane jeseni, čamci su krstarili uz Vrbas i niz Vrbas [14], od Ade pod Veselim brijegom, do Gornjeg Šehera i šeherskih banja do pod samu banju u stijeni zvana »Šugavica«, ljekovita

banja za kožne bolesti, jer se mislilo da ona liječi »šugu«, bolest banjalučke sirotinje. Tu je i poznati »dubljak« zvani »Liman« u kojem se uljevala sumporna voda iz obližnjih banja kako smo ih mi zvali »hausi«. Vjero-vatno je ostalo ime ili naziv još iz vremena okupacije Bosne Hercegovine od Austro-Ugarske monarhije. Čamci su krstarili, vozeći pojedine grupe,

družine, a iz čamaca se čula pjesma i svirka gitare.

U predvečerje bi se čula i pjesma sa obale i to sevdalinka, u pratnju harmonike Ibrahimbegovića zvanog »Bore«, velikog akšamlijije i ljubitelja pjesme. Obično su pjesme pjevali banjalučki poznat pjevači kao što su bili: Vesid Husedžinović zvani »Veka«, Karabegović Mujo i Irfan, Čejvan M. i Selman Muhamed zvan »Garo« i mnogi drugi znani i neznani pjevači sevdaha. Na obali Hadži-Hivzine sedre znao je da izide i Smailaga Ekić sa svojom harmonikom i društvo »ahbabu«. Sjedili bi, pomalo pili i mezili, zatim uz pjesmu i svirku, znali su dočekati i zoru.

Eto, tako ti je bilo to u nedavnoj prošlosti i ova sjećanja se zabilježiše, napomenom, da se ne zaboravi i da se mladima, našoj djeci prenosi, kako je to nekad bilo i živjelo se na Mejdanu u Banjaluci.

Kafana kod Abdulaha Puhovića

Moja su sjećanja za ovu kahvenicu iz rane mladosti, možda, kad sam imao 10-ak godina. Moj otac Ćamil, stolar po zanimanju, redovno bi se svraćao u ovu kahvenicu gdje se, prema pričanju ljudi iz Male Čaršije, da se tu kuhala - pekla najbolja kahva. Pred kahvenicom je bila drvena, šuplja stupa gdje se tucanjem sitnila pržena kahva.

Kahva se tucala posebnim željeznim batom, tako da bi se pod udarcima tog željeznog bata, zrnevlje pržene kahve pretvaralo u sitan kahveni prah. Kada bi tucanje bilo završeno, tucana kahva bi se prosijavala u situ koje je isijavanjem propuštalо najsitnije dijelove istucane kahve [15].

Ostatak bi se vraćao ponovo u »stupu«, te bi se tukla

maljem sve dotle dok se ne bi kahva sva usitnila. Prolaznici su zagledali taj rad oko tucanja kahve, a njen miris bi se razlegao po cijeloj Maloj Čaršiji. Ljubitelji tog napitka odmah bi pohitali do kahvenice i tražili da im se kahva odmah skuha i servira na zato već pripremljene džezve i uredne od mјedi žute table - tacne, sa ukrasnim fildžanima sa 2 kocke šećera za tu

priliku, uz čašu hladne vode sa vrbaškog studenca.

U samoj kahvenici bio je namješten tzv. »odžak«, sa ložištem, a iznad njega limena četvrtasta kanta sa malom pipom, a uz ložište bio je oveći »ibrik« za nadolijevanje već kuhanе kahve, kako bi se tzv. »kajmak« na vrhu džeze podigao i tako dao ljepši izgled kuhanе kahve. Kahvedžija bi sa posebnim uživanjem kahvu iznosio pred mušterije koje su na tanane, polahko, uz razgovor, pili taj ukusni, mirisavi napitak koji se zvao kahva iz »stupe«. U toj kahvenici rijetko kada da je bilo koje prazno mjesto. Obično se sjedilo na sećijama obložene jastucima i minderima po sećiji, a uz ta sjedišta su se nalazili drveni stolovi na kojima se stavljalа tacna sa kahvom kao i druga pića, limunada i čaj, te po katkad i vrući somuni iz Harbaševe i Bućine pekare.

Tu se moglo i podgrijati na tom »Odžaku« i maslo ili ulje, te kajmak ili travnički sir. Tada bi se i doručkovalo, a potom popila kahva. U tu kahvenicu, u predvečerje iza akšama, pogotovo za vrijeme zimskih večeri ili ramazanskih sijela, poslije namaza, tj. klanjanja teravije, posjetioci kahvenice bi sjedili do kasno u noć, uz kahvu i priču odnevnim događajima i minulim vremenima kao i dosjetkama pojedinih posjetilaca.

Sjećam se priče o Dedi Višiću, brata Jusufa Višića, a ona glasi: »Otišao Dedo da traži posla, jer ga tada u Banjaluci nije mogao naći kao obućarski radnik. Krenuo sam pješice preko Jajca i stigao čak do Sarajeva. Nakon mjesec-dva vratio nam se u Banjaluku preko Bos.Gradiške. Eto, ljudi, tko kaže da Zemlja nije okrugla. Otišao sam na Jajce, a vratio se na Bos. Gradišku«. Prisutni bi se grohotom smijali, a on, Dedo, i dalje bi započinjao priče o svojim doživljajima kada je kao »frenter« išao da traži posla.

U zimskim večemjim časovima u toj kahvenici su se čitale i narodne, bosanske, junačke pjesme Mehe Kolakovića iz Krajine - Bihać. Pjesme su pisane u desetercu, a govorile su o junačkim borbama Krajišnika na granici Vojne Krajine u 17. i 18. vijeku, u vrijeme Ličkog Mutajbega, te junaka Tale Ličanina, Hrnjice Halila i brata mu Muje Hrnjice, te drugih krajiških junaka. Prisutni bi sa oduševljenem pratili čitanje tih pjesama, naročito borbe sa uskocima i vojnicima Vojne Krajine. Čitač pjesama obično bi sjedio na sredini kahvenice. Pred njim velika gazna lampa broj 12 ili 14 sa jakim svjetлом, a on, čitač bi otvarao pjesmaricu i počinjao sa lijepim melodičnim glasom naglašavajući uzbudljiva mjesta. Pojedinci bi uzvikivali: "Drž' ga Mujo, drž' ga Halile, a o Tali da se i ne govori, o njegovom odijelu i suhoj drvenoj toljagi sa kojom je išao u boj protiv uskoka.

Eto, tako je to bilo i bivalo u Maloj Čaršiji u kahvenici Abdulaha Puhovića, vrlo okretnog i duhovitog čovjeka u čaršiji.

Žižkova pekara - Mujo, somundžija

Usred naselja Potok, za vrijeme stare Jugoslavije, a i kasnije, radila je pekara Hajre Žižka. Ta pekara je pekla vrlo dobar i ukusan hljeb - somun, različite težine, kao i pekla je u večernjim časovima i slane perece zvani "dževreci". Za vrijeme ramazanskih mubarek dana, pekli su se somunčići, vrlo lijepo izrade. U toj pekari se u predvečerje, pred sami "iftar", kupovali somunčići kako bi obogatili "iftarsku sofru".

U jutarnjim satima narod bi poranio i kupovao taj somun, još topao - vreo, a ponekad bi sa sobom nosio i namaz, bilo kajmak, maslo, a siromašniji boćicu sa uljem, te u pekari ili pred pekarom stavljali taj namaz u topao somun, a zatim sa uživanjem bi jeo taj topli, ukusni somun iz Žižkove pekare. Pekara je bila dosta skromnog kapaciteta, ali je u toku dana dva puta paljena vatra da bi se dobila žar, a pekarska peć bi bila dobro zagrijana kako bi se somuni mogli ispeći. Jedan od pekarskih radnika zvao se Nuhanović Mustafa zvani Mujo Somundžija. On bi u ranim jutarnjim satima naslagao somune "kilaše" na drvenu dasku zvanu "pahača", a zatim stavljaо na glavu okrugli podmetač, a na glavu podizao dasku sa 40 - 50 komada somuna i kretao po mahalama, prodavajući somune, uz povike kroz mahale: "Oho, ho! Vruć somun kod Muje!".

Veći somuni su koštali 2 dinara a dvokilaši 4 dinara. Narod bi se dizao i kupovao te somune, a Mujo bi vrlo brzo rasprodao prvu "pahaču" somuna, a zatim žurio da i sa drugom prošeta ostalim mahalama Mejdana. Mujo je do pred sam 2. svjetski rat prodavao somune. Poslije 2. svjetskog rata radio je o baštovanluku, prodavajući razne poljoprivredne artikle. Već u godinama, podosta oronuo, teško se kretao na nogama, a bio je i teški

srčani bolesnik. Kako i ne bi bio, kada je dugo godina nosio na glavi drvenu pahaču sa 40 - 50 somuna kilaša, dok je bio mlađi i nekako, ali baš kada je ulazio u godine, sve je manje somuna nosio na pahači, te jednog dana se najzad rastao s njom.

Mujo Somundžija bi rado pričao o tim danima, pogotovo kada bi u Huse Bajagilovića kafani, u Maloj Čaršiji, svraćao da se malo odmori, u to i popije fildžan dva kahve sa svojim ahbabima. Pričajući razne dogodovštine, prodavajući somune po mahalama dok još nisu bil pogašene lampe - fenjeri po mahalama. To gašenje je vršio Ramo Arnautović, zvani "Lampica", a mi djeca smo ga zvali Ramo fenjerdžija.

Eto, tako je to bilo u minula vremena prije II sv. rata dok još na Mejdalu nije bilo električnog svjetla, te radija i drugih sprava za jedan koliko-toliko bolji život. Mujo Somundžija Nuhanović, umro je u dosta kasnim godinama, sahranjen je i Stupničkom haremu uz veliko prisustvo mještana, pogotovo njegovih Potočana i prijatelja.

Ljudi Mejdana

Ramo Fenjeraš ili Ramo Lampica

Ramo Arnautović, zvani Ramo Fenjeraš ili Ramo Lampica. U blizini Ulice Muftije Džabića u pravcu naselja Mejdan, nalazila se jedna omanja kuća, čerpičara pokrivena biber-crijepom, a »dume« opšivena daskom zvana »šimla«, i to kuća na jednu vodu, stanovo je Ramo

Arnautović sa svojom mnogobrojnom porodicom, dva sina, Sulejmanom i Muhom, te jednom kćeri.

On, Ramo, prozvan je Fenjeraš ili Lampica zbog toga što je prije II svj. rata radio kod Gradske opštine Banjaluka na poslovima paljenja velikih lampi [16] koje su bile

postavljene na drvene stubove sa posebnim napravama gdje su stajale te lampe sa cilindirma i zatvorene sa posebnim vratašcima, a naprave su bile sve u staklu. Iznad te naprave-fenjera, bio je diskretan mrežasti otvor kako bi sagorjeli gas u lampi mogao izbacivati plinove iz lampe. Sve te naprave na direcima narod je zvao fenjerima, te tako i Ramo dobi prezime Ramo Fenjeraš ili Ramo Lampica.

Narod je vrlo malo znao njegovo pravo prezime, osim opštinskih vlasti kod kojih je bio na službenom spisku, a ono je glasilo Ramo Arnautović. Od

Sulejmana i Muhe ostali su brojni potomci, muškog i ženskog roda, ali su se razišli po raznim gradovima Bosne i Hercegovine.

Sjećam se dobro da su te svetiljke, fenjeri bili postavljeni u brojnim ulicama Mejdana, a naročito ulicom Muftije Džabića, od potoka pa sve, do u sami Podgaj, do Karabegovića kuće.

I druge ulice su imale takvu rasvjetu, Kulmahala posebno, jedan dio Mejdana, dok su manji sokaci i sokačići bili bez rasvjete, pa su izgledali mračni, te su izgledali zastrašujuće dok ih prolaziš.

Ramo bi sa svojim priborom, kanticom za petrolej - gaz, omanjim merdevinama, ukrašen priborom za čišćenje staklenih cilindara, kretao na posao u rano predvečerje. On bi obilazio ulice, išao od stuba do stuba, penjao bi se, otvorao fenjer, stavljao u lampu petrolej, očistio cilindar, prebrisao staklo na fenjeru, a zatim zapalio šibicom fitilj na lampi, zatvorio fenjer i nastavio dalje sa paljenjem fenjera. Djeca bi išla za Ramom i u tom poslu mu pomagali, noseći merdavine, kantu sa gazom, i radovali se paljenu fenjera.

Avdo Mešinović zvani »Tica«

Datum rođenja nije poznat, ali znam da je svojom fizionomijom izgledao mnogo stariji od nas, kako po izgledu tako i po ponašanju. Od oca Sulje, poznatog po smjelosti čišćenju bunareva po komšiluku i drugih poslova oko kuće. Bio je samouk, pravi dundjer majstor. Veliki je bio šaljivđija i pun raznih priča i dosjetki. U kafani i u društvu, ljudi su ga rado slušali i dobacivali mu na njegove izmišljene priče i događaje. U porodici Mešinovića na Mejdanu, uz sami Vrbas, u blizini Halilovca, a njegova uska ulica zvala se Halilovac, živio je Avdo zvani »Tica«.

U blizini njegove kuće, u to vrijeme, bio je učenički dom koji smo mi zvali »konvikt« [17]. Taj dom-konvikt bio je pod patronatom Musliman-

ske organizacije zvane »Gajretov konvikt«. To je bila velika zgrada sa monoga spavačih soba, prostorijama za učenje te kuhinjskim i trpezarijskim prostorom. Avdu Mešinovića zvanog »Tica«, svi su izgledi da su ga konviktska djeca, đaci, prozvali »Tica«, jer je Avdo »Tica« rastao uz

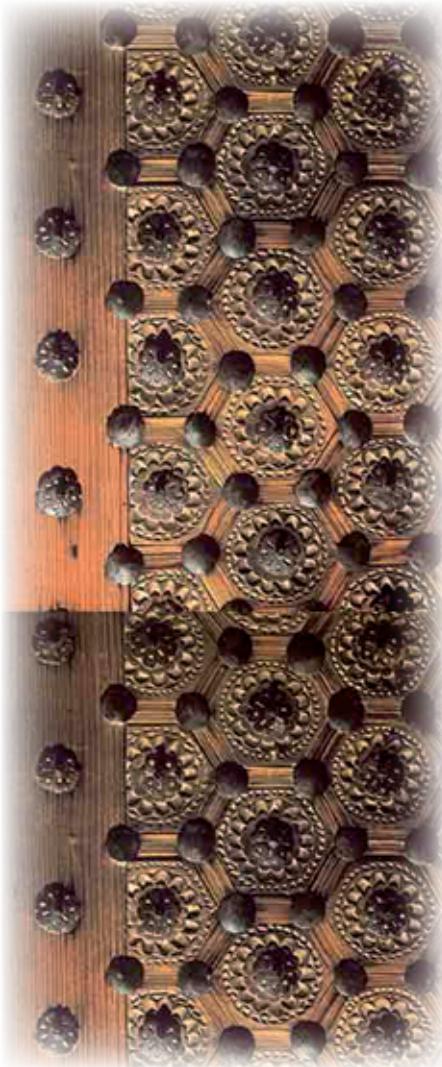
njih, a pošto je bio malog rasta, zakržljao u svom razvoju.

Razlog njegovog slabog razvoja, prema pričama njegovih vršnjaka,

mještana je sljedeća: Avdo je rođeno zdravo dijete. Njegova majka je jednoga dana, dok je Avdo još bio u povoju, otišla u komšiluk, a malog Avdu ostavila kod kćerke Hatidže. Nepažnjom Hatidže Avdo je ispaо iz naručja i povrijedio mладу kičmu. Za taj pad Avde, Hatidža nije rekla materi bojeći se majčine kazne. Avdo je rastao, a na leđima se počelo razvijati ispučenje, a kasnije se razvila u grbu na leđima.

Tako je Avdo iz dana u dan postajao nerazvijeniji, te su ga njegovi vršnjaci u igri zvali u pogrdnom smislu, Avdo »grbonja«. Tako je on rastao i doživo prosječnu starost, ali se moglo zapaziti da je iz godine u godinu, kopnio i prosto nestajao u svom biću. Prije ovog strašnog rata, na nekoliko godina, umro je Avdo zvani »Tica«, uz veliku posjetu mnogobrojnih prijatelja koji su prisustvovali Avdinoj dženazi. Pokopan je u Stupničkom haremumu.

Kraj ovih sjećanja neka bude i ova savremena pjesma rođena u burnim danima borbe muslimanskog naroda za slobodu i identitet Muslimana kao nacije na ovim bosanskim-balkanskim prostorima, pjesma se zove: Mora Abdulaha Sidrana, pjesnika i pripovjedača.

Mora

Šta to radiš sine?
Sanjam, majko.
Sanjam, majko, kako pjevam,
a ti me pitaš, u mom snu:
Šta to činiš sinko?
O čemu, u snu, pjevaš, sine?
Pjevam, majko,
kako sam imao kuću.
A sad nemam kuće.
O tom pjevam, majko.
Kako sam, majko, imao glas,
i jezik svoj imao.
A sad ni glasa, ni jezika nemam.
Glasom, koga nemam,
u jeziku, koga nemam,
o kući, koju nemam,
ja pjevam pjesmu,
majko.

Višić Jusuf, otac banjalučkih lovaca

Jusuf Višić, veliki ljubitelj lova, veoma poznat među banjalučkim lovcima, živio je i stanovao prije i poslije Drugog svjetskog rata u ulici Muftije Džabića - kasnije Nurije Pozderca. Po svojoj prirodi i dobroćudna ličnost u gradu i na čaršiji, a pogotovo u komšiluku. Imao je vrlo brojnu porodicu, mnogo muške, a i ženske djece. Bio je zaposlen u Tvornici duhana kao portir prije II svjetskog rata. Pred II svjetski rat vraćao se kući s posla, a bio je topli augustovski dan, prava ljetna žega. Žurio je kući, sav uznojen, prelazio je gradski, betonski most, a zvali su ga Bešlagin most. Valjda što je on, Bešlagić bio ing. (inženjer), tj. tvorac toga mosta.

Kada je Jusuf nastupio na most, pogledao je na Vrbas. Vreva i žega izmamila je mnoge na obale Vrbasa, a pogotovo kupače, pogotovo djecu. Žurio je kući. Otvorivši vrata velikih avlijskih vrata, prvo što je upitao ženu, glasilo je: Ženo, gdje su djeca?, Žena je govorila, otišli su na Vrbas kod Hadži-Hinzine sedre. Dalje je Jusuf pitao, a šta su ručali? Ma ne boj se Jusufaga, ručala su misirać pite, ah, odgovori Jusuf, ja sam mislio da su jeli bureka, a burek tone djecu. A kada su ručali pitu misiraću, nemam brige. Misiraća je lahka, te se ne mogu utopiti, jer i onako, misiraća pliva na vodi. Tako se završio razgovor Jusufa sa ženom. Velika je šteta što se dosada nije niko našao da o našem Jusufu napiše ponešto, a on je bio i ostao mnogima u sjećanju, ako ikome, a ono banjalučkim lovcima i preživjelim komšijama i njegovoj djeci.

Banjalučanin po imenu Aba

Kao dječak upoznao sam Abu na Vrbasu, pogotovo u vožnji čamaca na Vrbasu kao i njegovim podvizima na Vrbasu pogotovo u dubljacima pod tvrđavom Kastel. Mnoge je plivače a pogotovo neplivače, spašavao kod sigurnog davljenja u vodi. Bio je veoma razvijen u gornjem dijelu tijela, ali je bio defektan u lijevu nogu, kao da mu je bila nešto kraća. To se naročito primjećivalo u hodu, ali kada tjera čamac, vrlo s malo primjećuje taj nedostatak. Vjerovatno, mnogi stariji Banjalučani su znali tada da je Aba bio od malena gluhonijemo dijete i tako se razvijao do odraslog čovjeka. Koliko mi je poznato, radio je kao automehaničar kod Braće Dovjaka, a pokadkad kod Mosite, trgovca, sportske opreme, blizu Aliji Germovića knjižare. Ismet Krašagić, poznati banjalučki fotograf, uspio je da uslika vrlo uspjelu figuru, tj. da izradi sliku u boji, Abe, u njegovome pravom stilu, tj., Aba u polugolom položaju prikazuje svoje mišiće i njegovu cjelovitu, veoma uspjelu sliku koju je rahmetli Ismet izložio u svom izlogu mnogih Banjalučana i Banjalučanki. Malo tko nije dolazio, da pogleda umjetničke fotografije Ismeta, a sa posebnim osvrtom, posjetiot su se divili portretu Abe. Aba, za Vrbas i vrbaslje bio je prava atrakcija, pogotov njegovi skokovi pod Kaštelom sa jedne oveće vrbe na kojoj je bila prikovana daska, a mi smo djeca tu dasku zvali "trambulina".

Ademaga Šćeta

ugledni beg sa posjedom i svojim čardakom u blizini Banjaluke, tj. imao je svoje kmete.

U vrijeme stare Jugoslavije, poslije 1919.godine, došlo je do agrarne reforme, otkupljivana je zemlja od bosanskih begova i dijelila se bezemljašima srpske nacionalnosti. Begovi su za taj otkup dobijali »abligacije«, novčane potvrde, te su godišnje mogli podizati novac u bankama iz Fonda za agrarnu reformu. Iz godine u godinu, begovat je taj novac trošio, postepeno siromašio, jer nije bilo drugih prihoda, osim te novčane rente ili ponešto od kućnog bogatstva, ali se i to topilo, prodavajući trgovcima nakit

Pred II sv.rat, možda i ranije, živio je sa porodicom Ademaga Šćeta, u Ulici Muftije Džabića, a kuća mu je bila uz samu ulicu, u blizini kuće Atifa Dizdarevića - Prtljevića, poznatog fijakeriste i lijepih, dobrih konja za tu fijakersku namjenu. O konjskoj opremi i njenoj ljepoti da se i ne govori. Ademaga je, kako se pričalo u Mahali, bio je u svoje vrijeme

i druge predmete iz kuće da bi se preživjelo.

Među tim begovima, bio je Ademaga Šćeta, vrlo interesantna ličnost u banjalučkoj čaršiji kao i mahali gde je stanovaao. Njegov ponos, tj. begovski, nije se gubio. Oblačio se na bosanski način, onako, kako su se nosili begovi i ugledni Bosanci za vrijeme osmanlijske uprave, kao i za vrijeme Austro-Ugarske vladavine u Bosni i Hercegovini. Tu su bile čakšire od svilenog crnog platna, ukrašen ferman, ogrtač sa dugačkim rukavima, a posebno pojas oko struka, na nogama cipele-mestve sa gumenim kalošama, uz to poseban ukrašen bastun, koji je bio obilježje starijeg čovjeka. Uvijek je bio uredan, iako je odijelo bilo dosta pohabano, ali za odlazak u džamiju ili za prolaznika, bilo je oprano, ispeglano i dotjerano za te prilike.

Kada bi Ademaga išao u čaršiju, obično bi sa sobom nosio »zembilj« u kojem je iz čaršije donosio kućne potrepštine. Ademaga je bio dosta visok, istina, vrlo mršav, ali mu je hod bio pun ponosa, jer je u toj narođnoj, bošnjačkoj nošnji, ipak izgledao da je pripadao dobrom »soju« i nekadašnjem begovatu.

Sjećam se dobro da su se pojedine čaršinlige Banjaluke znali našaliti na račun Ademage Šćete, uzvikujući riječi: »Ah, Ademaga, evo je dobre ili, Ademaga, eno ga na panju«, te druge zadevice šaleći se sa Ademagom. On, Ademaga, u čaršiji, imao je mnogo pijatela, pogotovo u raznim trgovackim radnjama, mesnicama, te piljarnicama, a u kahvenicama posebno. U pomenutim radnjama znao je biti lijepo primljen i nagrađen raznim prehrabbenim namirnicama. Tako je trgovac Avdo Bukić, Fadil Bojić, Jelača Bešir, Hasan Vižlin, Avdaga Vehabović, Mustafa Blekić i drugi, bi znali pružiti pomoć Ademagi. Kada bi ga iz dućana primijetili, otvarali bi vrata, zvali ga s riječima, Ademaga, evo imamo dobre robe ili dobrog mesa. Poneko bi iza

leđa uzvikivao Ademaga, evo je dobre. On bi se za trenutak ljutnuo, izgrdio bi tog prolaznika ili nekog iz trgovine, a zatim bi ušao u radnju, trgovac bi ga namirio sa onim što je za njega pripremio.

Naročito Fadil Bojić je bio napastan s riječima; Evo, Ademaga, imam baš dobrog mesa za tebe! On bi pogledao srdito, uzeo bi meso, stavio ga u zembilj i krenuo kući. U putu do kuće, on bi išao sa punim zembiljom, a pojedini prolaznici, znajući za njegove povike, uzvikivali bi, Ademaga, evo je dobre! On bi se malo trznuo, progovorio bi koju, ali bez psovke ili pogrde. Lagano bi kroz čaršiju prošao i puteljkom koji vodi kraj džamije Kazanferije, došao bi pred podne svojoj kući. Eto, to bi bila kraća priča - sjećanja, na banjalučkog upalog bega, Ademage Šćete.

Remza iz naselja Potok na Međanu

Stariji Banjalučani, pogotovo oni iz vremena prije II svjetskog rata, poznavali su Remzu Žižak, ženu srednjih godina, pomalo sa čudnim ponašanjem kao da je bila malo otkačena, kako bi ono narod rekao »rahat od pameti«.

Rijetko je kada odlazila u čaršiju, a njen radijus kretanja je bio Međan, Mala Čaršija, a ponajviše bi boravila u naselju Potok, gdje je i stanovaла u kućici zvani »kućar«. Izlazeći u naselje da malo prohoda i svrati do komšija

uz Potok, obično bi sa sobom nosila malu harmoniku. O nekakvom sviranju na harmonici nije bilo ni govora, nego je samo rastezala mjehove pritiskujući naizmjenično dva reda tipki, a harmonika je proizvodila dva ili više harmonijskih glasova,

a ona, Remza, bi i ponešto zapjevala prema njenim sposobnostima, mentalno poremećene osobe.

Odijevala se dosta uredno, dimije, bluza, na glavi kerana amenija - šamija, a na leđima dugački kaput dosta šarene boje. Na nogama Batine gumene cipele, rijetko kada kožne, osim kada bi takve cipele dobila od nekoga iz komšiluka. S tom harmonikom je i ponešto dobijala i novaca pa

se, uz braću, i održavala u životu. Tako obučena, pomalo neukusno nama-zana po licu, sa crvenim krep-papirom, odlazila bi u komšiluk, svakako sa svojom malom harmonikom nabačenom na leđa.

Komšije bi kuhale kahvu, a ona bi pitala »je li prava ili je divka«. Dobivši

odgovor da je prava kahva, rekla bi »Peci kahvu!« Tu bi u komšiluku ponešto i prezalog-ajila pogotovo vrućih kolača, zvanih »klipaši«. Za vrijeme »teferiča«, pogotovo na Tekiji, ili u vrh potoka, kod samog turbeta, te obližnjim šljivicima, obavezno bi se tu našla i Remza sa svojom harmonikom. Ona bi obilazila grupe izletnika, posje-dila malo, zapjevala i zasvirala,

a zatim bi tako redom obilazila grupe, a mnogi bi uzvikivali, Remzo, dođi malo i kod nas! Obično bi dobijala koji sitan novac, počastila se i tako bi Remza povazdan bila među izletnicima [18].

Remza se radovala proslavi 1.maja, bajramskim praznicima, kao i drugim zborovanjima naroda, gdje je Remza, tu je bilo svirke, pjesme i drugih igara, a znalo se i kolo zaigrati. Voljela je i muško društvo. Tu je sjedila, pričala, pjevala, a svoju harmoniku rastezala, a prisutni bi uzvi-kivala: »Deder, Remzo, još jednom!« Kajdi je bilo različitih, to je samo znala Remza da ugodi svojim izletnicima na teferiću.

Kako je život odmicao, tako je i Remza tiho nestajala. Poslije drugog

sv. rata, prvih dana i godina, Remza je još pjevala i svirala u mahali i na proslavama, ali jednog dana pročuo se glas, Remza je umrla, narod je, pogotovo Potočani, lijepo su ispratili Remzu na vječni počinak. Zakopana je u haremu kod Potočke džamije, uz sve počasti što su joj i pripadale.

I danas, kada se započne priča o Potoku i Potočanima, mnogi će povesti priču o Remzi, Ramis Žuniću, harmonikašu i Muji somundžiji, te o Žižkovoj pekari i poznatim »lolama« iz Potoka, Ališićima, te drugim vrsnim, dobrim mladićima iz tog siromašnog Potoka, gdje je većina porodica živjela skromno, tj. od danas do sutra. Što danas zaradi to i potroši.

Eto, to bi bila priča o našoj Remzi, a nama svima Mejdancima na sjećanje.

Ćamil Šašivarević, Arnaut, hrvač

Porodica Šašivarević stanova je u jednom slijepom puteljku kojeg smo zvali sokačić. Tu su imali kuću sa nešto dvorišta, jednom ovećom džanarkom, a na sred avlje bunar. Kuća je bila vrlo trošna, pokrivena »šimlom«, tj. naročitim daskama za te namjene. Unutrašnjost

kuće je bila raspoređena sa malim sobama, malim bosanskim prozorima, a nasred kuće veliki prostor sa ognjištem, gdje se kuhalo, »sjedilo i povremeno se pekao kadaif ili neka druga poslastica kao jabuke u šećeru ili tulumbe, slatki, sočni kolač [19].

Porodica je bila vrlo brojna, Ćamil je imao 5 sinova i 2 kćeri a cijela porodica se zanimala poslastičarskim zanatom. Djeca su, pogotovo muška, pomagali ocu u tom zanatu. Iznosili su slatkiše na čaršiju, pogotovo u pijačne dane, prodavali, te su većinom živjeli od tog zanata. Muharem, Edhem, Suljo, Senko i Išo dugo su se zanimali tim poslom, obilazili su sa ocem razne zborove, svetkovine, vašare, prodavajući svoju robu i razne arnautske napitke (bozu, limunadu i kraher). Kada ne bi bilo dovoljno posla kod oca, Edhem i Suljo su znali da rade kao »kolporteri«, tj. rano ujutro ili u predvečerje, prodavali su dnevne novine - štampu i od

toga procenta su dopunjavali kućni budžet.

Stariji brat Muharem je bio vrlo otresit i sposoban mladić, inteligentan i snalažljiv. Vrlo brzo se uključio na trgovački zanat, a zatim se razvio u dobrog trgovackog putnika, a radio je kod predratnih velikih trgovackih radnji kao što su bili »Tivar«, »Elka«, »Lonko«, te poznate židovske radnje Poljokana. Kasnije se i Edhem, Suljo i Senko priključiše se, tom zanatu pogotovo poslije drugog sv.rata.

Sva su Ćamilova djeca bila vrlo čestita, poštena i rađena. Nisu se stidjeli bilo kakvog posla, samo da se šta zaradi i unese u svoju kuću. Njihovu majku smo zvali Ćamilovca, a njen pravo ime je bilo Nazifa. Kći Fatka je bila malo defektna u nogu, a sestra Hadžera vrlo lijepa i stasita djevojka. Obje su se udale, lijepo živjеле i porodile djecu. Sinovi su se poženili i udobno živjeli sa svojim porodicama.

Otac Ćamil je posebna priča. Bio je vrlo krupan i debeo čovjek, niskog rasta. Vrlo plemenit i dobar čovjek. Volio je hrvanje, a to je donio sa sobom, kao osobinu vještog hrvača, Arnautluka - Albanije odkuda su i došli u Banjaluku brojna braća Šešivarevići Avdija, Ćamil, Rejsil i »Đido« zvani Arnaut. U ovim porodicama najbolje se snašao Rejsil sa dva sina, Zijadom i Mehmedom, kao i dvije kćeri. Za vrijeme godišnjih vašara ili bilo kakvih drugih zborovanja, Ćamil je znao da ode pod »šatru«, gdje su se ljudi pozivali da sa njihovim čovjekom ispod šatre pohrvaju uz nagradu od tadašnjih 100 dinara. Ćamil bi obično obilazio te šatre i na poziv ko smije da se pohrve s tim čovjekom, obično bi Ćamil se javio i uspješno obarao protivnika i dobijao zaslужenu nagradu. Za njegove sposobnosti hrvača, mi komšijska djeca nismo znali. Nas, nekoliko komšijske djece koja se družila sa Suljom, Edhemom, Senkom, bili smo jednog dana

prisutni u avliji, uoči vašara, kada su njegova djeca - sinovi mazali Ćamilu uljem toliko dugo da mu se koža svjetlila od utrljane masnoće.

Baš tih dana približavao se vašar, obično, to je bilo u junu mjesecu na tz.«duhove». Slušali smo priču, da je neki vašardžija u šatri imao medvjeda i da je raspisao nagradu od 100 dinara ko obori medvjeda. Čekali smo taj dan.

Ćamil je otišao na vašar, a i, mi smo djeca, nas nekoliko, išli smo za Ćamilom, kao da idemo na kakav teferič ili miting. Ćamil je bio posebno odjeven u arnautsku odjeću, plašt preko leda, posebne gaće, kapa na glavi, a njegovi sinovi sa ponosom išli sa njim, pogotovo Suljo i Edhem, zvani Hedo. Išla su i komšijska djeca. Ušli smo pod šatru, priredba je počela. Osman Kadrović i Rifat Gačanin, vrlo razvijeni i mišićavi ljudi pokazivali su svoje vještine. Razbijali su im kamenje na grudima, savijali željezne šipke oko vrata, dizali tegove i napunjene buradi, te druge vještine cirkuskih atleta.

Pored drugih nastupa, žongleri, gutači plamena, dođe na red da se i medvjed pojavi. Ciganin vodi medvjeda vezanog u lance sa brnjicom na ustima i željeznom halkom u nozdrvama te najavi, govoreći, eto tko želi i smije da se hrve sa »međedom«. Pod šatorom nasta tajac, a iz mase prisutnih javi se Ćamil - Arnaut s riječima; Evo, ja ču.

Svi se zagledaše, a Ciganin kad ugleda Ćamila sav problijedi i nešto promrlja na ciganskom jeziku. Ćamil skide ogrtač te reče, da on, Ciganin, dobro drži medvjeda za uzda kao i da mu zamota šape ili odreže malo nokte kako ga ne bi izgrebao. Ciganin je to i uradio. Ćamil priđe medvjedu. Hvatali su se za pojasa, medvjed urliče, Ćamil steže li steže medvjeda. U jednom momentu Ćamil podiže medvjeda u visinu glave i baci

ga na zemlju. Medvjed i Ciganin su zajedno urlikali. Ciganin je vikao, ubi mi medvjeda. Ćamil ponosito uze nagradu od 100 dinara, izade iz arene - borilišta i sa sinovima ponosito izide u svjetinu, a narod podje vikati, ovaj čovjek obori medvjeda. Tako je u narodu ostala izreka, Ćamil Arnaut oborio medvjeda u Cirkuskoj šatri na vašaru.

Negdje pred 2. svjetski rat, 1939. godine, dođe u Banjaluku veliki putujući cirkus i sa njime hrvač Ali-Ben-Abdul, Abesinac, čovjek visoka rasta, krupan, ogrnut šarenim ogrtačem, sa kapom na glavi, šetao je gradom i čaršijom, tražio je hrvača riječima, tko mu izide na »mejdan« u Cirkusu, dobiće dobru nagradu. Ćuje to Ćamil, pripremi se dobro i podje u taj Cirkus koji je bio smješten na prostoru oko tvrđave Kaštel. Ćamil izide na mejdan tom Arapinu. Narod je išao kao na čudo. Ćamil, onizak, Arapin visok oko 2 metra. Dođe vrijeme da se pohrvaju. Ćamil uhvati Arapina u koštac, nosili su se nekoliko minuta, ali ne bi malo vremena Ćamil podiže Arapina sa zemlje i baci ga na tlo. Nasta graja, veselje, povikaše, Ćamil obori Arapina. Nagrada je bila pozamasnainara. I ta se priča raspredala po gradu i komšiluku kako je Ćamil - Arnaut oborio u Cirkusu velikog Arapina po imenu Ali Ben-Abdul iz Abesinije.

Eto, to su moja sjećanja na porodicu Šašivarevića, pogotovo na podvige Ćamila, hrvača i njegovu djecu.

Begić Meho

Poznavao sam porodicu Begić, posebno dva brata, Husu - Husejna i Mehu - Mehmeda. Otac im je bio baštovan, bavio se zemljoradnjom, proizvodeći razno povrće. Nije imao mnogo zemlje za obradu, nego je uzimao zemlju u zakup tuđe bašče i sijao razno povrće. Otac Ale je uza se učio tom poslu i sina Mehu, dok je stariji sin Huso bio dosta slobodnjak i nije ga zanimalo baštovanluk, nego se zanimalo raznim poslovima, radeći po čaršiji i kahvenicama razne usluge. Huso je volio kahvane i noćni život. Meho je volio mnogo da radi u bašći i proizvodi dosta povrća, naročito mladog luka, prase, mrkve, krastavica i raznih sakaski. Bilo je i drugog povrća. On bi to sve prodavao pijičnim danom zajedno sa svojim ocem Alom.

Moja su sjećanja o Mehi vezana za razne priče o njemu i njegovim doživljajima u mahali dok je momkovao od Vrbanje pa sve do Gornjeg Šehera. Meho je imao neke gorovne mane, teško je govorio, zamuckivao je, fizički izgled je bio dosta zanimljiv, dosta mongoloidnog izgleda, u kretnjama posebno, hodao je brzo i desna strana tijela je uvijek stršila naprijed. U govoru je znao da oponaša pokatkad i ženski glas. Pri razgovoru s njim, on bi mnogo mlatarao rukama, dok bi izgovorio koju riječ ili rečenicu. Kada bi prodavao zelen na pijaci, obično bi čutao i pokazivao prstima kolika je cijena pojedinog povrća, propaćajući ponešto i riječima.

U predvečerje bi Meho polazio u mahalu, uredno odjeven, javljaо se djevojkama koje su stajale pred avlijskim vratima. Javljaо se umiljatim, pomalo ženskim glasom i dok bi vodio razgovor, uvijao se i prebacivao se s noge na nogu, i rukama mlataraо, kako bi nadoknadio govornu manu.

Djevojke su rado stajale s njim, malo se našalile, pitajući ga gdje je pošao i kojoj curi, a on, Meho, bi se grohotom smijao dajući odgovor, pokazujući rukom da ide curi u Sitare u Podgaj, kod 2.mlina, jer da mu tamo cura stanuje.

Za njegovo ašikovanje vezane su razne zgode i nezgode. U Sitarima ga jedna djevojka navela da ašikuju na pendžeru iza bašće. Tu, ispod samog pendžera, bila je prekrivena rupa od klozeta. On, neznajući za tu varku cure, dođe pod pendžer, daske popuste, a on upadne u "halensku rupu" do ušiju. Jedva se izvukao, a zatim otišao pod obalu Vrbasa i oprao se od nečisti, čak je i odijelo oprao i onako, mokro obukao i u kasnu noć se vratio kući. Taj slučaj se ubrzo proširio mahalom, a mahalske djevojke su zadirkivale riječima: "Meho, dođi na bašču pa ćemo ašikovati."

Meho je bio veliki radiša i štedljiv čovjek. Pijačnim danom, tj. utorkom, što bi god novaca dobio za prodanu robu, on bi jedan dio ostavljao. U Hadžialbegovce bašču, koju je obrađivao, iskopao je jednu rupu u koju je stavio limenu, oveću gaznu kantu. Odozgo je prošupljo i svakog utorka noću bi odlazio i stavljao novac u tu kantu. Jednog dana ga je upratio brat Huso i vidio kako Meho hoda oko šljive noću. Kada je Meho otišao, dođe Huso, raskopa malo zemlje, kad gle čuda, ukaza se gazna kanta. Huso izvuče kantu, kad imaš šta vidjeti, pola kante sami sitni novac (dvodinarke, desetice i drugi sitni novac). Huso uzme sav novac, a sutradan kad je Meho radio u bašči primjeti sumljivo nešto pod šljivom. Dođe pod šljivu, kad kanta raskopana, novac izvađen, a ona, kanta, ponovno stavljena u rupu.

Meho sav izluđen uhvati se za šljivu i počne jaukati, vikati: «Ah, šljivo, gdje su pare moje?» Kada je čaršija čula za taj Mehin slučaj, počelo se

Mehi vikati s riječima: «Meho, ah, šljivo, gdje su pare moje?» On bi se ljutio, na djecu se bacao kamenjem, a odraslima psovao pogrdne riječi. Brat Huso je pare prokockao, ali nikad se nije saznao tko je pare uzeo.

Pehlivan Arif Tamburija

UBanjaluci, a i šire po Bosanskoj krajini, spomenuti ime Arifa Tamburije, mnogi bi Banjalučani odgovarali da je to onaj što je razvlačio svoju žicu, te po njoj hodao noseći dajak u rukama kako bi držao ravnotežu prilikom savlađivanja hoda po žici. Još kao dječak, pred II svjetski rat, sjećam se tog Pehlivana Arifa Tamburije, kada je razvukao svoju žicu između Hadži-Atifove kahvenice i banjalučke tvrđave »Kaštela«, uz samu obalu Vrbasa. Mjesto gdje je razvučena bio je nekada drveni most koji je vezivao obale Vrbasa, tj. Mejdana i Kaštela gdje se prolazilo u Banjalučku čaršiju.

U jutarnjim časovima razvučena je žica od pomenute kahvenice i »čardaka« kako je narod zvao kameno postolje gdje su vidljive grede bivšeg drvenog mosta, a na drugoj strani ispred kastelskih vrata, bio je, također, drugi kameni podzid gdje se naslonjao most. Most je bio namjenjen samo za pješake, a po katkad su prolazili i tovarski konji kada ne bi bilo straže na mostu.

U Banjalučkom arhivu a i kod uglednih pojedinaca, Banjalučana, bile su slike toga mosta, te narod kako prolazi preko mosta. Slike datiraju iz perioda Austro-Ugarske okupacije Bosne i Hercegovine, 1908. godine. Takvu sliku-fotografiju posjedovao je Kemal Gušić, istaknuti građanin Banjaluke.

Nastup A. Tamburije zakazan je za poslijepodne, nekako oko 5 sati. Bio je topli, ljetni, avgustovski dan. Obale Vrbasa bile su pune naroda, pogotovo kupača, načičkani uz obalu, počevši od glavnog mosta, pa sve do poznatog kupališta i sastajališta zvana »Zelena«. Na obali, ispod Kaštela,

mnogi su zauzeli mjesta, čekajući Pehlivana A. Tamburiju.

Dode i to vrijeme. Pojavi se Arif odjeven u bijelo odijelo, a za njim nje-govi pratioci, noseći koferčić sa ličnim priborom.

U Hadžijinoj kahvenici se presvukao. Na njemu je atlet-majica, kratke

gaće, sa podužim nogavicama, a na glavi šarena kapa, a oko struka šareni, svileni pojas. Dok je narod čekao Arifa čula se priča da će za vrijeme izvođenja svoje

vještine, hoda po žici, klati jagnje nasred žice tj. nasred Vrbasa.

Arif Tamburija [20] je krenuo na svoj pehlivanski posao. Dajak u rukama i početni nastup izazvao je glasne povike naroda, skandirajući Arif, Arif, drugi su vikali Tamburija, Tamburija, itd. U početnom hodu, pokatkad je zastajao, okretao se glavom lijevo i desno, pozdravljujući prisutne. Nastavio je hod po žici. Jedanput je prešao žicu i vraćao se ka mjestu Hadži-Atifove kahvenive. Narod ga je i dalje pozdravljao sa poznatim povicima, Tamburija, Arif, Arif.

U jednom momentu izade Arif i za vratom nosi jagnje. Znači, obistinila se priča, da će Arif klati jagnje nasred žice, tj. nasred Vrbasa. Lagano i sa malim zastojima došao je do sredine žice-nasred Vrbasa. Oprezno je spuštao jagnje, a dajak je predao čamđijama da ga čuvaju, te dođe

momenat da kolje jagnje. Nasta tajac, narod je prestao sa povicima. Čekao se taj momenat klanja jagnjeta. Arif je sjeo na žicu, lagano i oprezno stavio jagnje na krilo a zatim iza pojasa izvadio nož; taman da ga zakolje, jagnje se jako vrcnu odbaci se nogama od Arifova koljena, jagnje pade u vodu a i Arif izgubi ravnotežu na žici, te i on za jagnjetom.

Padom u vodu, začu se Arifov glas; Upomoć, sa obale Vrbasa zaplivaše mnogi u pravcu Arifa. On i dalje viče; Upomoć! Napokon, prvi plivači dođoše do njega, počeše podronjavati i gurkati Arifa da ga ne bi voda brzog Vrbasa odvukla u “zelenac” pod Kaštelom. Nastala je prava drama na Vrbasu. Ako bi ga matica tamo odvukla, teško bi ga i bolji plivači izvukli iz Vrbasa. Srećom tu je bio “Aba”, gluhonijemi, poznati Banjalučanin koji je mnogo dijece, pa i odraslih izvadio iz Vrbasa da se ne utope. Tako je bilo i sa Arifom. Nekako ga doguraše do Tetarića plaže (Teofika Tetarića, gostoničara koji je držao gostonicu i plažu na posjedu Pere Bilbije, uz samu obalu Vrbasa, ispod Hadžijine kahvenice i Edhema Malkića kovačnice), pod sami pličak “studenca”.

Najzad saznadoše istinu zašto je Arif tražio pomoć. Kada je izašao iz vode, rekao je spasiteljima; pa, ljudi božiji, pa ja ne znam plivati, a znao sam čudi Vrbasa, pogotovo priče o “zelencu”, zvanom “šimšur”, tako su ga zvali Austrijanci za vrijeme okupacije Bosne i Hercegovine 1878. god. Znam da su se tu mnogi Banjalučani gušili u Vrbasu, posebno stranci koji su ljeti znali doći na Vrbas i neznajući čudi Vrbasa, brzo su nestajali u dubinama hladnog, “zelanca”, čiji su svrtkovi prosto uvlačili u sebe, bilo kakav predmet na površini vode, a čovjek izgubi snagu i postaje nemoćan da se izvuče iz tog svrtka-matrice. Dobri plivači su pričali da borbu sa svrtcima treba znati voditi, tj. treba ih razbijati rukom prilikom plivanja

i to plaštimice-šakom. Na taj način se može dobar plivač da se izvuče iz opasnih mjesta na Vrbasu.

Eto, tako je ostalo u narodu priča o Arifu-Tamburiji, da je htio da kolje jagnje na razvučenoj žici na Vrbasu i umalo nije zaglavio u Vrbasu, jer nije znao plivati. Da ne bi plivača, ode Arif-Tamburija i žica se ne bi više razvlačila na Krajini gdje je Arif izvodio svoje vještine na žici.

Napomena: Arif Tamburija je rodom iz Bos. Samca. Tamo se oženio i stekao dvije kćeri koje su živjele u Bos. Samcu i tu se udale. Arif ima brata u Travniku, a i on je duže vrijeme živio u Travniku. Njegove atrakcije na žici vidjeli su mnogi gradovi širom Bosanske krajine i drugih mesta u Bosni i Hercegovini. (Podatke dopunio u Travniku).

Pjesma »POGAČA«

Kao dječak sam u šumu nosio uže.
I nisam slutio nikakve varke.
Kada mi stabla ruke pruže,
ja sam samo skupljao suharke.
U ruci sikira, zmija u procipu,
Iz džepa od babinih hlača,
puši se ispečena, rumena
Majke drage vruča ko duša
mala pogača.

Enes Kišević, pjesnik, rodom iz Ključa, pjesna napisana u lipnju/aprilu 1959. god. Ova se pjesma nalazi u zbirci od 13 pjesama. Danas živi u Zagrebu.

Zanimljivosti

Zašto je Banja Luka poznata po pjesmi? Kažu da je za to kriv Vrbas, jer da ima neke čudne šumove koji mame na pjesmu.

U Banja Luci se desilo i jedno čudo. Prva od svih bosanskih gradova ona je zamijenila šindru i čeramidu crijeponom. Tako da su Banjalučani znali govoriti: Mi smo predgrađe New Yorka.

Nasrudin Hodža u Banja Luci

Dođe Nasrudin-hodža u Banja Luku pa kad vidje kako su se mnogi ljudi iskupili i gledaju mjesecinu, reče im:

»U nas je mjesec velik kao točak pa ipak ljudi ne blehnu u njega; a ovdje u vas, jedan je velik kao činija i, gle, molim vas, koliko vas se iskupilo da ga vide«.

Hifzi-beg Dumišić

Balada o Hifz-begu dobro pamti porodične prilike u kojima je Hifzi-bega zatekla smrt. Bio je oženjen a o sjaju i bogatstvu njegova pira kolale su predaje, što je uticalo na porast popularnosti ovog junaka. Sva pjesnička uobičenja balade vežu Hifzi-bega za Banjaluku, što odgovara zbilji, jer je on zaista ponikao u banjalučkoj porodici Dumišića, koja je do njegove pojave već dala nekoliko značajnih pojedinaca. Rođen je 1840. godine, pa je u času pogibije mogao imati oko 35 godina.

Hifzi-begov djed Abdulah Hifzi-efendija, bio je muselim (oblasni upravitelj) banjalučki, a otac Nazif-aga bio je najglasovitiji banjalučki spahijski u svoje doba. Mati mu je bila iz porodice Teskeredžića, sestra Derviš-bega Teskeredžića iz Travnika. Imao je trojicu braće: Muharema, Fehima i Mustafu. Sve njih spominje umirući junak dijeleći se sa životom. Hifzi-beg Dumišić, bio je bimbaša u tuzlanskoj-bijeljinskoj vojnoj posadi, koji je pогинuo 1876. godine.

Prema pričanju nepoznatih pjesnika i pripovjedača, pao je kao žrtva izdaje bijeljinskog vojnog komandanta Salih Zeki-paše. Balada o pogibiji Hifzi-bega Dumišića redovito sadrži motiv izdaje. Hifzi-beg Dumišić našao je smrt vraćajući se iz Bosanske Rače u Bijeljinu, na čelu tuzlanskog bataljona u pratnji zaprežnih kola kojima je trebalo da bude prevezeno brašno i živežne namirnice za snabdijevanje vojske. Po noći nastavi put za Bijeljinu. U noći naiđe Hifzi-beg na jednu, a zatim i na drugu zasjedu, ali mu njegovo ratničko iskustvo i vještina pomognu da iz obje izvuče živu glavu. Naiđe Hifzi-beg i na treću busiju i pogibe. Jedino se bijegom spasiše troja kola i nekolicina vojnika sa četiri časnika - oficira.

Opraštanje umirućeg junaka- Motiv

Hifzi-beg Dumišić dijeleći se sa životom, junak na umoru šalje svojim najbližim dijelove svoje ratničke opreme i lične predmete, po kojima će ga se oni onda sjećati. Mahom je to junačko, ratničko

znamenje: sablja, at i njegova oprema, ali također i predmeti za ličnu upotrebu, koji se nose u mirno doba: hamajlija, sahat, prsten, pa čak i ogledalo. Smrtno ranjen Hifzi-beg šalje braći Muharemu i Mustajbegu u Banjaluku, svog nerazdvojnog saputnika (»bjelog«, »b'jelca«) ata. Jedno od svojih znamenja (»britku sablju«) umirući junak šalje čak svom vrhovnom vojnom zapovjedniku, samom sulatu u Stambol. Treći viteški znamen, kićenu opremu svoga ata (raht) Hifzi-beg šalje svojoj majci u Banja

Luku. Svoj »zlatni sahat« šalje svojoj nevoljnoj majci. Svojoj ljubi - uz poruku da se ona preudaje jer se on oženio »crnom zemljom«. Šalje joj prsten (»almas« ili »zlatni«) negdašnji znamen njihove povezanosti

Stihovi iz balade

Ranjen Himzo zemlji pade,
a Ibro mu tu dopade.

Ibro, brate ja sam ranjen,
rane su mi neprebolne;
pa ti uzmi moga ata,
pa ga vodi Banjoj Luci,
pa ga podaj mome sinu,
neka sin ata gleda,
neka babe ne pogleda.

Pa ti uzmi zlatan sahat,
pa ga nosi Banjoj Luci,
pa ga podaj miloj majki,
neka majki sahat kuca,
a za sinom srce puca.

Pa ti uzmi zlatan prsten,
pa ga nosi Banjoj Luci,
pa ga podaj mojoj ljubi,
neka ljuba prsten gleda,
neka bega ne pogleda.

Pa mi uzmi oštru sablju,
pa je nosi ti Stambolu,
pa je podaj padišahu,
neka car sablje gleda,
neka Himze ne pogleda.

Prepričano iz knjige »Usmena balada Bošnjaka« Muniba Maglajlića.

str. 30-45.

Nazivi Bošnjani, Bošnjaci i najzad Bošnjak

Nacionalni termin za Bošnjake, narod južnoslovenske etnogeneze, od doseljavanja na Balkansko poluostrvo, kroz srednjovjekovnu bosansku državu, turski, austrougarski period, Kraljevinu i komunističku Jugoslaviju, kontinuirano je opstojao u etničkom, socijalno-političkom i kulturnom smislu, ali je zbog složenih egzistencijalnih uvjeta, nametnutih od brojnih naroda, ovaj termin historijski varirao, kako u narodu, tako i od zvanične vlasti. Kroz srednji vijek je ovaj narod zvan kao »Bošnjani«, u tursko doba su »Bošnjaci« - »Bosnevi«, u austrougarsko doba su »Bošnjaci«, »Muhamedanci« i Muslimani.

U doba Kraljevine Jugoslavije i komunističke Jugoslavije 1971. Imenovani su »Muslimanima«. Suočeni u posljednjem ratu sa biološkim uništenjem, u martu 1993. God. Skupština BiH poništava nominaciju »Musliman« i nazivom »Bošnjak« uspostavlja historijsku vertikalnu. Istovremeno Skupština umjesto naziva »srpsko-hrvatski« uvodi »bosanski jezik«.

Izvod iz studije »Islamski Sloveni u Bosni i Hercegovini i zapadnoevropski prođor« Maksimilijan Braun, njemački slavista iz Takvima »Bošnjacima na ponos« str. 224/95. Beč.

Sibjan mektebi u Banja Luci

Razvitkom i širenjem pismenosti u Bosni i Hercegovini u vrijeme sproveđenja prosvjetnih reformi u Turskoj u XIX stoljeću, a to je period od 1851/52. godine pa sve do Berlinskog kongresa 1878. godine, kada Bosna i Hercegovina članom XXV bi dodijeljena Austro-Ugarskoj monarhiji na upravljanje sa izvjesnim pravima Osmanlijskog Carstva, tj. sultana u Carigradu.

Brojno stanje osnovnih škola i sibjan mekteba po okružjima 1879. god. zatečenih poslije okupacije Bosne i Hercegovine do otvaranja državnih škola, izgledao je ovako:

Stanje poslije okupacije	
Okružje sarajevsko	100
Okružje travničko	100
Okružje banjalučko	62
Okružje bihaćko	132
Okružje zvorničko-donjotuzlansko	77
Okružje mostarsko	28
Ukupno:	499

Što se tiče srpsko-pravoslavnih škola na pomenutim okružjima je bilo svega 56, katoličkih 54 što svega iznosi sa sibjan mektebima 609.

Prema navedenim statistikama bilo je 1879. godine u Bosni i Hercegovini svega 1.153.617 stanovnika. Prema statističkim podacima na banjalučkom okružju u vrijeme osmanske vlasti, bilo je 62 mekteba (sibjan-mekteba), a

pohađalo je nastavu 2.040 muške i 1.104 ženske populacije, svega ukupno u ta 62 sibjan mekteba pohađalo je 3.779-ero djece uzrasta od 6-9 godina starosti, a bilo je i starijih.

Okružje	Muslimani		Pravoslavni		Katolici		Jevreji		Svega
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	
Sarajevsko	3.541	1407	320	121	297	247	230		6.163
Travničko	2.805	969	255	86	490	234	30		4.869
Banjalučko	2.040	1104	250	89	219	77			3.779
Zvorničko-donjotuzlansko	2.597	1432	1051	116	499	28			5.721
Mostarsko	1.527	279	196	186	168	66			2.442
UKUPNO	16.228	7360	2486	772	1697	652	260		29.431

U samom gradu Banja Luci, pred II svjetski rat, radila su 4 mekteba i to: Mekteb uz džamiju Ferhadiju, glavni mekteb, na Mejdalu, uz džamiju

Gazanferiju [21],

novoosnovani

mekteb u novoj

zgradiji izgrađene

1938/39. godine.

Islamska zajednica - Vakufsko povjereništvo izgradilo je tu zgradu sa

4 ucionice, prostranim hodnicima i kancelarijom na prvom spratu. U II svjetskom ratu, tu su zgradu koristili isturena odjeljenja IV i V razreda Realne gimnazije. Zatim mektab u Gornjem Šeheru, te u Gornjim Sitarima, kod kuće hafiza Čerimića koji je i održavao taj mekteb. Povremeno je radio

i mekteb u naselju - mahali, u blizini osnovne škole pod pećinama. Na perifernim muslimanskim selima, Vrbanji, Čelincu, Mehovcima, Bastasima, također su radili mektebi. Nastavu vjeronauke izvodili su seoske hodže koji su djecu podučavali osnovnim načelima islamske vjere.

Glavni Mektab bio je kod džamije Ferhadije. I dan danas postoji ta zgrada koja je bila smještena uz samu Ferhadiju [22]. Danas, u okupiranom gradu,

ta, dosta oštećena zgrada koristi se za molitve - klanjanje namaza, zove se »mesdžid«. I danas je tu Muftijstvo i Odbor Islamske zajednice, te pokopno društvo

»Preporod«. Radi i mekteb. Ovi su mi podaci poznati iz vremena moga boravka u Banja Luci do 1995. godine kada će biti protjeran sa ostalim muslimanima iz rođenog grada Banja Luke (napomena pisca ovih redova). Ovaj mektab je mnogo ranije osnovan, ali se ja sjećam kao polaznik tog mekteba.

Bilo je to 1932/33, pa možda i 1934. godine. Pristigla djeca za mekteb, dolazila su i sa Mejdana. Tih godina na Mejdalu nije radio mekteb. Bila su dva razreda, I i II. Tih godina u mektabu su radili hafizi: hafiz-efendija Džabić i hafiz-efendija Izet Muftić, obojica sa Hiseta. Hafiz-efendija Džabić učio je polaznike I razreda i bio je vrlo strog hafiz. Za malu sitnicu kažnjavao je djecu. Tu su pomalo bili krivi i roditelji kada bi djecu upisivali u mekteb

govoreći hafizu: »Evo ti ga, tebi meso, meni kosti«. Zato su pojedini hafizi znali da tuku djecu ako nešto nenuče što je hafiz zadao iz Ammene sufare. Slijedile su batine pa i »falake«, spec. naprava za kažnjavanje težih prestupa.

Hafiz-efendija Izet Muftić je učio II razred. On je bio sušta suprotnost hafiz-efendiji Džabiću. Bio je veoma dobar prema đacima, pristupačan i sa svojim postupcima privoli učenike da dobro uče i nauče mnogo vjerskih propisa, počevši od izučavanja Velikog ilmihala, Akaid i Ahlak, te Kur'an i to sve na arapskom jeziku, uz prevode koje nam je tumačio hafiz-efendija I. Muftić. Malo kada nas je ružio, a mi smo za uzvrat voljeli našeg hafiza. Bolji đaci su učili brojne sure iz Kur'ana, dok su slabiji učili manja sura koja su se mogla brzo zapamtiti. Učilo se napamet na arapskom jeziku. Na gornjem spratu mekteba bile su dvije učionice I i II razreda. U prizemlju su bile kancelarije i mokri čvorovi, zvani »abort ili kenefi«, valjda je to ostalo iz vremena okupacije od strane Austrougarske monarhije.

Poslužitelj mekteba bio je hafiz, a zvali smo ga Emin-haliz. Onizak čovjek, sitnog izgleda, ali vrlo uslužan, pogotovo nama mekteblijama. Znao je čak da sa nama i doručkuje, pričajući nam razne priče. Istina, bio je pokakad i strog, ali vrlo uredan i veliki »čistunac«, pogotova je pazio na urednost hodnika, mokrih čvorova, a od mektebske djece da se uredno i higijenski ponašaju u zgradici mekteba. Prostor za odmor, tj. mjesto za doručkovanje, negdje oko 10 sati, bio je na spratu, ograđen prostor za svaku sigurnost jer su tu bila stubišta sa dosta basamaka. Tu se sjedilo, rijetko su nas puštali u dvorište, kako ne bismo, možda, istrčavali na obližnju ulicu koja je bila u susjedstvu zvana Milica ulica, ili u džamijsko dvorište kod šadrvana pred Ferhadijom da se iz ruke napijemo vode. O našem izlasku strogo je vodio

brigu Emin-haflz.

Svake godine po završetku II razreda mekteba polagao se ispit zvana

»hatma«. Sjećam se tog veličanstvenog prizora.

Na dan-dva prije polaganja ispita, roditelji djece, koja su polagala ispit na »hatmi« tj. učenje pojedinih sura iz Kur'ana pred uzvanicima, ugled-

nim građanima Banja Luke, te roditelja, djece mektebhija, počinjala je »hatma«. Za tu priliku obično bi roditelji u mekteb slali razne poklone, a oni su se sastojali od raznih slatkih jela: baklava, hurmašica, ružica, razne halve, od obične do rešedije, te raznih lokuma I gurabija sa ugrađenom kockom šećera, kao simbolom dobre gurabije. Ti pokloni su se smještali u jednu učionicu, a mi bismo djeca, kroz ključaonicu gledali te razne poslastice i čekali završetak hatme kada se i nama u specijalni somunčić-pitica, stavljala jedan od slatkiša ili »tubok« halve. Dobrim učačima sureta, dodjeljivane su i novčane nagrade, a mnogi uglednici, uz riječi »aferim« darivali su najbolje, a oni, dječaci, ljubili su ruku darovatelja. Po završetku II razreda, možda u II razredu, djeca su se upisivala u osnovnu školu, pomalo prerasla, jer su ostala djeca druge konfesije, prema tadašnjim zakonima polazila školu sa 7 (sedam) godina. Mi smo obično kasnili jednu, a poneki i dvije godine, već prerasli za uzrast I razreda. Bilo je problema da se završi osnovna škola.

Eto, ja imadoh sreću, pa sam II razred mektebe pohađao zajedno sa I

razredom osnovne škole, pa nije bilo problema sa mojim školovanjem. Kažu da sam bio odličan đak, jer sam se u Gimnaziju upisao bez prijemnog ispita, uz moju svjedodžbu koja je glasila, odličan uspjeh.

DŽAMIJE

IV DIO

Alojz Ćurić

Ramazanske večeri na Mejdalu

Iz ranog djetinstva ostale su mi duboko u sjećanji Ramazanske večeri i dani na mome Mejdalu. Prije nego što bi nastupio mjesec Ramazana, taj mubarek mjesec, muslimanske kuće porodice su se spremale da dočekaju ramazanski post Muslimana koji je trajao pun mjesec dana. U mojoj kući, a i svakoj drugoj, pričalo se o Ramazanu, a roditelji su spremali, tj. nabavljali »zahiru« za te dane. Kupovalo se maslo, zejtin, šećer, kahva, te ostale namirnice koje su trebale da budu pri ruci domaćicama, bar za prve dane Ramazana, kako bi što bogatije spremili »iftare« za ukućane. Mi bismo se djeca radovali tom spremanju, starija djeca bi uređivali avlige, meli, prali kraljmu, cijepali drva, uređivali se prostori oko bunara, sve u svemu čistoća u avlji i oko kuće. Djevojke su, uz pjesmu, uređivale prostorije, prale se haljine, tresli se čilimi, sećije se uređivale, a ostave »kirelji« su se punili raznim namirnicama za Ramazan.

Dani su odmicali, a ukućani su uščekivali i prve kandilje na džamijama kako Ferhadije, Arnaudije, tako i naše Kazanferije, te drugih manjih mahalskih džamija. Odrasli, a i djeca su iščekivali taj radosni trenutak da se započe sa postom. Postili su i mlađi i željno čekeli da se kandilji na džamijama upale. Obično bi se oglasio pucanj »prangije« sa brda u naselju Pobrđe -Potpećinama, gdje je bila smještena »prangija«, a palio je stanovnik Pećina po prezimenu stari Kadenić. Po paljenju kandilja na džamijama, započinjao je »iftar«, tj. svečena večera za koju su od podne domaćice spremale sa ostalim ženskinjem, jela za »iftar«.

U muslimanskim kućama, pogotovo srednjeg staleža, za »iftar« spremalo se po nekoliko jela, od čorbi do raznih slanih i slatkih jela, pogo-

tovo pita, od bureka do sirnica, zeljanice i kuhanog voća, zvani »hošef«. Najbolje poslastice su bile, baklava, hurmašice, ružice, kadaif i halve razne vrste.

U siromašnjim kućama, uz dva do tri slana jela, od slatka se obično pekla halva i slatka pita zvana »mekuša«, te muhalebija od griza, te »zerde« od kuhanе zašećerene riže. Za iftar bi se jela postavila na oveće drvene naprave zvane »sofre«, a ispod sofre stavljalо se platno koje se zvalо »sofrabоščа«. Bilo je sofra većih i manjih. U kojoj kući je bilo više članova, stavljala bi se veća sofra ili kako su je zvali »lopar«. Ta sofra je služila za razvijanje jufki za razne pite i baklave.

Prije nego što bi se počelo iftariti, domaćica ili starije žensko čeljade, pripremilo bi slatki napitak - limunadu, ili šerbe od ružine otopine zvano đul-šerbe. Sa tim bi se započinjao iftar, pogotovo oni koji su postili. Djeca su sjedala za sofru, ali kada ima musafira tj. pozvanih na iftar, onda bi djeca imala svoju malu sofru i posebno spremljena jela za njih, samo u manjim količinama. Po završetku »iftara«, stariji su klanjali akšam, dok su se djeca povlačila, u sobu zvani »mutvak« - kuhinja -oveća soba. Zatim bi se servirala kahva na bakrenoj ukrašenoj mangali, sa fildžanima, mlijekom pod kajmakom, te šećer kocka u posebnim staklenim ukrašenim posudama zvani »šećerdanluci«. Uz tu kahvu su se razvijale razne priče, razgovori, te dogovori o sijelima i prelima kao i što će se za ručak, tj. pri-

preme za sutrašnji post i tko će buditi na ručak kada Haso, bубнjar, prođe kroz mahalu da najavi »vakat« za ustajanje na ručak.

Poslije akšama i kahvenisanja stariji bi se spremali u obližnju džamiju, na teraviju namaz. Stariji dječaci obično bi s ocem polazili u džamiju. Po završetku teravije namaza koja je podugo trajala, 33 rekjata, roditelji bi se vraćali kući. Prvih dana Ramazana se nije išlo na sijela prijateljima i rođacima. To bi se činilo kasnije i to iza teravije namaza, uz predhodnu najavu da će se doći na sijelo. Majka bi poslala dijete da javi rođacima ili prijateljima sa porukom da će večeras, iza teravije, porodica doći na sijelo. Na taj način se dogovarala posjeta.

Kada bi se zvali na iftar, obično bi to činili roditelji, zakazujući dan posjete - dolaska na iftar. Djeca su se veselila takvim posjetama, a kuća i sva obitelj bila je na nogama toga dana, spremajući obilne jemeke za doček prijatelja. Dočeci su bili veličanstveni, odisali su dobrodošlicom, mladi su ljubili u ruku starije, uz muslimanski pozdrav, alejkjumu selam i merhaba. Za vrijeme iftara, a i kasnije, djeca su se povlačila u svoju odaju, počinjući priče, a iftardžije -gosti pili bi kahvu, uz priču i komšijski i prijateljski razgovor osvježavali uspomene kako je to nekad bilo za vrijeme Ramazana. Stariji dječaci su se zabavljali noću, igrajući se raznih igara, a znali su se zanijeti u igri, da su dolazili kući, pred ručak, oko 2 ili 3 sahata ujutro.

Eto, tako su izgledale ramazanske večeri i iftari u mom gradu Banjaluci, na Mejdalu.

Ispraćaj Bajrama (Gornji Šeher - Grab)

Na području Gornjeg Šehera, na jednoj uzvisini nalazi se omanje naselje zvani Grab. Taj Grab-naselje načičkano je sa starobosanskim kućama i kućarima, sa mnogo bašča i baščedžika, pune raznovrsnog drveća, naročito stabala trešanja, te ostalog voća razvrstalog -po obližnjim brežuljcima naselja Graba. To je područje bilo poznato po trešnjama, te

ostalog voća razvrstalog po obližnjim brežuljcima naselja Graba. To je područje bilo poznato po trešnjama zvane »hašlame«, pa se na tom terenu i rodila pjesma zvana »hašlamarka«.

Pjesme su pjevale djevojke sa Graba, a one se širile po cijeloj Banjaluci i okolicu. To je bila sevdalinka sa posebnim sadržajem, naročito se pjevala za vrijeme berbe trešanja-hašlama. Hašlama je bilo različitih vrsta, od slatkih i preslatkih, krupnih bjelica, hrušteva, crnih i bijelih, a naročito hašlama-biljura.

U pjesmi Alekse Šantića (Moj Konjiću), pjesnik opisuje prvi susret sa Banjalukom i Gornjim Šeherom, te sa Grabom. Vraćajući se iz Trsta gdje je nabavljao robu za svoga oca, trgovca u Mostaru, on, Šantić, opisuje Banjaluku sa mnogo bašča i baščedžika, sa mnogo raznovrsnog cvijeća, ukrasnog drveća po baščedžicima, a mahale pune raznog drveća jabuka, šljiva,

hašlama, te drugog voća, pogotovo dunja, krušaka »jerbosmi«, vrlo sočne i ukusne, a za zdravlje vrlo korisni. On se divio ljepoti Banjaluke, Vrbasa, okrećenih kuća, lijepih i urednih avlija, a o Vrbasu kaže da je to ljepotica

Krajine sa svojim brzacima, bukovima, naročito u predjelima Gornjeg Šehera i Novoselije. Na tom dijelu Gornjeg Šehera za bajramski praznika, narod bi izlazio na obližnje brežuljke

Banjaluke, pogotovo Graba, te uživao u ljepotama grada i vijugavog Vrbasa. Sa tih brežuljaka, Banjaluka se vidjela kao na dlanu.

Ispraćaj Bajrama, kako ga je narod nazivao okupljao bi se narod na Grabu[23], veliko i malo. Posjetioci su bili uredno odjeveni, pravo praznički, odrasli bi, pogotovo momci šetali sa svojim djevojkama koje su bile obučene u narodnoj nošnji, većinom su bile obučene u dimije, bluze na glavi kerane amenije, prsluci izvezeni srmom, a oko vrata nakit da ti pamet stane, kakvo je nakiće bilo na grudima i oko vrata. Tu su almazli grane, dukati, veći i manji, a pokoja djevojka i fesić na glavi, sav obrubljen dukatima zvanim »mahnudije«, pokoji šorvan.

U te dane izlazili bi i Arnauti sa svojim »soframama«, punih kolača, halvica, šekerića, te drugih slatkiša. Bilo je i nekoliko improvizovanih kahvenica koje su kuhale-pekle kahvu, prodavali sokove zvano »šabesa«, »kraher« ili čaša sode. Na obližnjim šumarcima gorjela je vatrica, a uz vatru, sjedili su ljudi, žene i djeca, pekli jagnje i častili se u toku dana.

Tu bi izašli i svirači iz Male čaršije s Mejdana a koju je predvodio Salih Nimčić, obućar, sa svojom družinom Hasom, bubnjaram, Ramom frulašem, te jedan do dva pjevača narodnih pjesama-sevdalinki. Povazdan se čula svirka i Hasin bubanj, a cijeli Grab je odzvanjao pjesmom i svirkom, prosto se nadmetali tko će ljepšu i bolju »kajdu« izmislići u taj dan, ispraćaja bajrarna.

Predveče bi se začula pjesma mještanki-djevojaka, negdje u prikraku, pred avlijom, koje su jako lijepo pjevale, pogotovo pjesme zvane »hašlamark«, sa mnogo glasovnih prelaza kod pjevanja takve pjesme. U toku dana mogla se čuti uzvikivanja: »Ode Bajram u Jajce!«, valjda zbog toga što je u naselje Graba vodio stari put za Jajce i dalje prema moru.

Kako je dan odmicao i narod se smirivao, jedni dolazili, drugi odlazili, a domaći pred svoje avlike ili u baščedžike ispraćajući slavljenike svojim kućama, s pozivom, »dođite opet na Grab!«. Spuštanjem mraka-noći, ostali su sami Grabljani da se sjećaju i prepričavaju kako je Bajram, bio on ramazanski ili hadžiski, ispraćen, tj. da se ponovo vrati u Banjaluku. Tako je narod razmišljao o bajramu i bajramskim praznicima.

Napominjem da je na Grabu bila jedna česma zvani »točkovi«. Česma je sva u kamenu, a iz točkova-želj. cijevi tekla je voda u velikim mlazevima. Priča legenda govori da su tu česmu podigli rimski legionari kada su prolazili na vojne pohode prema Savi i Dunavu u borbu protiv germanskih plemena, Gota I Vizigota, te Avarai i Huna.

Rimski historičar Tacit, prvih godina nove ere, 6-9. godine, opisuje u svome djelu borbe rimskih legija protiv Ilira, u vrijeme Batonovog ustanka na prostoru današnje Bos. krajine. Vjerovatno, da je ta česma tada i izgrađena. Na sred kamenog postolja postoji uklesan natpis na lat-

inskom jeziku, a on glasi: »Česmu podižu rimski legionari«.

Eto, to je kraća priča o ispraćaju Bajrama u Banjaluci.

DŽAMIJE

IV DIO

Džamije na Međdanu pred II svjetski rat

Koliko me sjećanje služi, na širem području Mejdana, od Donjih Sitara pa do »Ade« kod Rebrovačkog mosta, bilo je sedam džamija i to: Gazanfer-pašina, Mejdanska, Kulmahalska, Potočka[24], Talina, kraj Vrbasa, Stupnička i džamija u Sitarima[25] kod kuće hafiza

Ćerimića, smještena na jednoj visini.

Gazanfer-pašina džamija zvana Gazanferija, smještena je u centru Mejdana, u blizini glavne ulice, prije II svjetskog rata, zvala se Muftije Džabića, a po završetku rata dobila je ime Nurije Pozderca. Džamija je bila građena od tvrdog materijala, pogotovo temelj i munara od vrdog kamena. Uz džamiju su bila izgrađena dva turbeta gdje su, vjerovatno, bili sahranjeni utemeljivači Gazanferije.

Na džamijskom prostoru bio je povoliki harem-mezarje, te prostrana

džamijska avlja, pokrivena prostorom gdje se sjedilo kada se ranije dođe na namaz, pogotovo petkom pred džumu. Pred ulazom u džamijsku avlju, nalazio se veći prostor ograđen u letve, a uz samu ogradu, u jednom uglu, bila je česma gdje su džemalije znale da uzimaju abdest. U tom ograđenom prostoru, u blizini turbeta, s lijeve strane, bio je postavljen oveći kamen zvani »mejtaš« na koji se spušta tabut s mrtvacem-mejtom, obično pred džamijom, i tu bi se klanjala dženaza.

Cijeli džamijski kompleks bio je ograđen visokim, debelim čerpičastim zidom, prekrivenim »biber« crijeponom. Ulazak u džamijski prostor imao je dvoja vrata. Jedan iz Demirovog sokaka zvani sokačić, a drugi iz glavne ulice sa velikim vratima sa dva krila i podebljim halkama-zvekirima i starijskom bravom na vratima koja su se zaključavala poslije jacije namaza. Zgrada je bila zidana na četiri vode. Pri ulasku u džamijsku zgradu najprije se susrećeš sa prostorom gdje se ostavljaju cipele ili drugi obujni predmet. S desne i s lijeve strane toga prostora bila su dva oveća prostora gdje se moglo i klanjati, pogotovo za vrijeme bajramskih mubarek dana, a pokad-kad i za vrijeme džuma-namaza, svečane podnevne molitve petkom.

Vrijeme gradnje ove džamije datira pred konac XVI stoljeća, negdje oko 1590. godine Džamija se prozvala Gazanferija, prema historijskim podacima, džamiju podiže Gazanfer-paša, vojvoda i zaim koji je u to vrijeme živio u Banja Luci. Ista imena nosile su i ostale džamije na Mejdalu, te su kasnije dobijala imena po mahalama (dio grada ili sela, gradska četvrt), dijelovima naselja Mejdalu, npr. Kulmahala, Muhadžirmahala, itd.

Ostale džamije zvale su se Potočka (naselja Potok), Stupnička (gornja Stupnica i harem uz nju, Mejdanska kod Avde Delića kuće, trgovca pred II svjetski rat i najstarija, uz samu obalu Vrbasa, blizu nekadašnje Hadžijine

kahvenice, nasuprot tvrđave Kaštel, bila je Talina džamija. Uz nju je bio i mekteb (sibjan mekteb) sa povećim prostorom gdje je bila smještena i niža srednja škola zvana medresa. Ti džamijski objekti bili su pod vakufs-kim nadzorom, jer su bile uvakufljene kao objekti za izdržavanje, ali se to ne zna pouzdano, jer njihove vakufske zakladnice (muslimanska vjerska imovina) nisu sačuvane.

Nasuprot Gazan-ferije džamije [26], također je bio još jedan harem-mezarje sa mnogo nišana-bašluka. Između I i II svetskog rata, to mezarje je bilo ograđeno letvama-tarabama, a ulazilo se u njega iz Tetarića sokaka zvanog »Jalija«. Do pred II svjetski rat i tu su se kopali kaburi za umrle džematlije iz susjednih ulica Mejdana, pogotovo sa područja Gazanferije [27].

DŽAMIJE

IV DIO

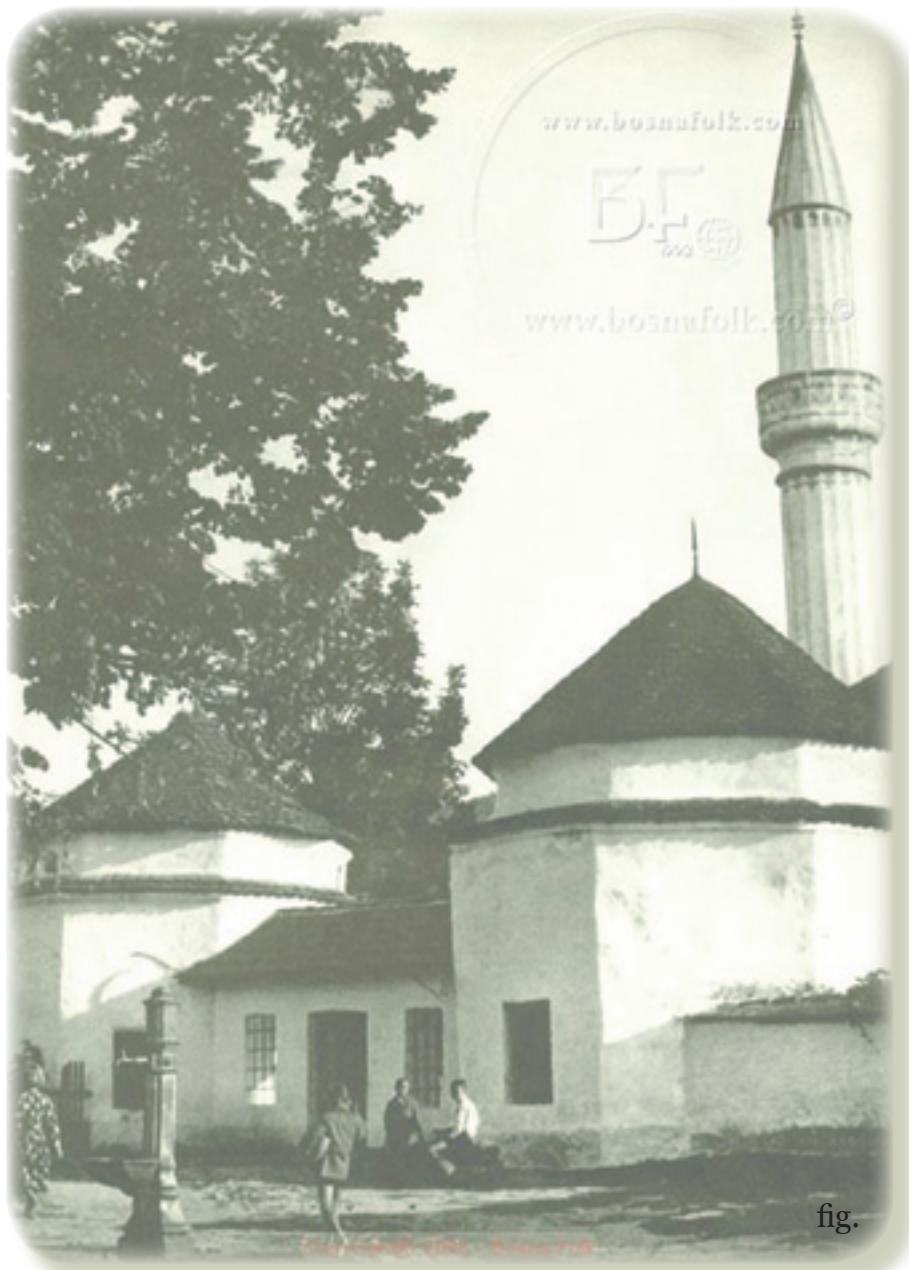

fig.

O munari Kazanfer-pašine džamije.

Munara je bila povisoka, zidana tvrdim materijalom-kamenom i malterom za ta vremena koji je spravljan na poseban način (pijesak, kreč i jaja su miješana u tu maltersku smjesu). Ulaz na munaru gdje mujezin ezanom poziva vjernike na molitvu, bio je vrlo mračan, tu i tamo pokoja svjetlost se javi, a basamaka-stepenica bilo je 36.

Ovoga se sjećam kada sam Suljom Kučukovićem, u sabah, odlazio s njim da on prouči ezan. On je tada poхаđao medresu kod Ferhadije džamije, jer ga je njegov otac HadžI Atif usmjeravao u tu školu da postane hodža. Možda sam se još koji put penjao na munaru do šerefe sa ostalom djecom i to po odobrenju mujezina džamije Jusufa efendije. Jusufa efendiju, mujezina ove džamije, upoznao sam za vrijeme ramazanskog posta kada

je na deset dana pred kraj Ramazana bio se zatvarao u džamiju u »intičaf« svojim zvonkim melodičnim glasom, pored ezana, javljaо se posebnim učenjem salavata za bajramsko mubarek jutro. Za te dane u »intičafu« mnoge su se porodice takmičile ko će prije donijeti iftar za Jusuf-hafizu.

I ja sam bio jedan od tih dječaka koji sam od svoje kuće donosio iftar

na jednoj ovećoj tepešiji zvana »demirlija«. Znalo se sastati po tri porodice odjedanput, tako da je hafiz imao hrane I za ponoćni ručak.

Pri ulazu u glavne

džamijske prostore, gdje se vrši namaz, sve je odisalo besprijeckornom čistoćom. Zidovi okrećeni, ni traga paučine, sve na svome mjestu. Čak i »peštahta« zvani peškun-okrugli stolić gdje hafiz drži Kur'an kada je uz Ramazan-šerif »mukabela«, tada hafizi (nekoliko njih) džuz po džuz prouče Kur'an i tako se dođe do dove, a to se zove »hatma«. Tada se hatma poklanja svim mrtvima sa područja te džamije. Na zidovima levhe, kaligrafski ispisani citati Kur'ana ili mudra izreka, arapskim pismom. Mjesto gdje imam vodi džematlije za vrijeme klanjanja namaza mihrab (udubljenje u pročelju džamije gdje стоји imam) neobično uređen i ukrašen arabeskama. Cijeli prostor je prekriven čilimima I serdžadama, a nigdje nepokrivenog prostora.

Pred II svjetski rat, sjećam se prezimena imama džamije, a zvao se hafiz-efendija Muftić. Pričalo se da je u Banja Luku došao iz Bijeljine ili Brčkog. Dugo je služio kao imam džamije. Hafiz-efendija Muftić, boraveći u Banja Luci, sagradio je vlastitu kuću u Maloj čaršiji na Mejdalu, uz sami potok koji je proticao pored njegove kuće. Pomenuti imam imao je dvoje djece, sina i kćerku. Sin Fadil je poslije II svjetskog rata završio ekonom-

ske studije u Zagrebu. Dolazi u Banja Luku i postaje veliki stručnjak za bankarske i privredne poslove. Mnogo je koristio gradu Banja Luci kao finansijski stručnjak. Bio je nježnog zdravlja i vrlo rano je umro. Rahmetli Fadila Muftića sjećaju se mnogi Banjalučani, a posebno oni sa kojima je sarađivao na planu bankarstva.

Danas te džamije više nema. Srušena je početkom 1995. godine. Ostala su samo dva oštećena turbeta, a zidana ograda je također u ruševnom stanju. Harem uz samu džamiju sav je uništen, čak su i svježije humke poravnate, a nišani razbacani po cijelom haremumu. Tu se napasaju konji i druga goveda. Ovo su sjećanja stanovnika Mejdana koji je u vrijeme miniranja bio još u Banja Luci, a prognan je 23. Avgusta 1995. godine.

U blizini ove džamije nalazila se osmogodišnja škola »Kasim Hadžić«,

april 2006

gdje sam i službovao. Prolazeći pokraj džamije i škole, jednog predvečerja, primijetio sam da su svi prozori na školi bili otvoreni. Jedan broj prozora do džamije bio je oblijepljen nekakvom trakom. Dolaskom kući ispričao sam svojima kao i bližim komšijama, muslimanima šta sam video. Noć se približavala. Negdje oko ponoći začuo se jak pucanj, tako jak da su se i na mom stanu-kućl zatresli prozori,

DŽAMIJE

IV DIO

iako je zgrada bila dosta udaljena od mjesta eksplozije. Rekoh supruzi: »Ode u zrak naša Gazenferija«. Spavanja više nema, pucnjave na sve strane kao da ti pucaju pod prozorom. Čuje se nekakva pjesma. Obično bi rušitelji, poslije svakog takvog čina, popratili pucnjavom, uz četničke pjesme »Od Manjače pa do Ravne gore, biće zemlja srpska«. Kao da se smiruje i pucnjava i pjesma i ona noćna vriska razularenih Karadžićevih hordi. Svanulo je.

Sutradan, negdje oko podne, krenuo sam do čaršije, da čujem ili vidim šta je to toliko gruhnulo-eksplodiralo. Kad imaš šta da vidiš! Džamijska zgrada sva je do temelja raznesena. Grede, cigle, crije, daske na sve strane. Ulicom se teško može proći. Obližnje kuće, dućani su također mnogo oštećeni, prava pustoš, kao da je orkan ili zemljotres prohujao tim dijelom ulice-naselja. Srpska policija stoji i samo posmatra prolaznike, ponekog i legitimiše. Munara je sva izvaljena iz temelja. Po svojoj visini pala je sva izlomljena po mezarju. Svi su izgledi da su dušmani ostavili u munaru silni eksploziv. Primjećuje se u ruševinama dijelovi enterijera. Tu je pokoji rastrgnati cilim, vide se i razbacane vjerske knjige, vjerovatno od unutrašnjeg udara, sve se raspalo. Posmatrajući taj prizor iz prikrajka, užasnut što napraviše dušmani u mom gradu na Vrbasu .

Od onih banjalučkih ljepotica, Ferhadije, Arnaudije i Gazanferije, te ostalih džamija na području grada, još je ostala neporušena Stupnička džamija, ali i ona je došla na red, maja mjeseca 1995. godine. O paljenju Stupničke džamije satkana je priča živog svjedoka čija je kuća-stan bila u blizini pomenute džamije. Priča je vrlo interesantna i treba je pročitati i zapamtiti. U mislima mi se odmotavaju slike minulih vremena s Mejdana i Banjaluke.

Od one nekadašnje ljepotice Gazanferije [29], koja je također, pored Ferhadije i Arnaudije, i ona pripadala kulturnom spomeniku Banja Luke i bila je simbolom bošnjačkog identiteta. Ove tri ljepotice,

sa ostalim džamijama, gotovo su sravnjene sa zemljom. Tog momenta u mislima sam sa mojim vršnjacima iz djetinstva, sjećajući se naših posjeta džamiji, pogotovo za ramazanskih dana i večeri, bajram namaza sa roditeljima, te džume namaza petkom kada smo doživljavali sve ljepote džamijskog ugodjaja. Tu su djeca-dječaci iz komšiluka: Hazim, Husnija, Bajazid, Mehmed, Hitkan, Suljo, Ishak-Liso, Hadžialić, Habibović, Kemo i Jaša, ĐerahovićI, te brojni dječaci iz drugih ulica-mahala. Misli mi naviru, te se ne mogu oteti utisku naših noćnih igara na Mejdanu i oko džamije, pa čak i haremu.

Sjećam se jedne ramazanske večeri, poslije teravije, igrali smo se »Žandara i lopova«. Glavni junak ove priče je Šašivarević Ishak zvani »Liso«. Grupa odraslih dječaka te večeri su se podjelili u dvije grupe: jedni su bili žandari a drugi lopovi. Dugo smo se igrali, mnogi lopovi su pohvatani, ali »Lise« nema pa nema. Jedan od progonitelja reče da je čuo glasove iz harema i sve mi se to čini da je to Lisin glas. I bio je Liso, ali te noći, pošto je bilo dosta kasno, čak se čuo i Haso bubenjar koji je džematlige pozivao na ramazanski ručak, ali Liso još ne izlazi iz harema. Glavni u

grupi najavljuje da je igra završena, tek tada se pojavio Liso sa riječima: »E, kukavice jedne, pa ja sam se cijelo vrijeme skrivaо pored džamije i tu ležao u jednom kaburskom udubljenju!« Mnogi bivši dječaci, a danas ljudi u godinama i to poodmaklim godinama, tj. u trećem starosnom dobu, sjetit će se mnogih igara, kako dnevnih, tako i u predvečerjima, samo se treba za trenutak vratiti u svoje dječačke i školske dane, pa da vidi šta treba osvježavati i o tome pričati svojima, pogotovo naraštaju koji tek stasa kao što smo i mi stasali, a naši roditelji, također pričali o svom mladenačkom životu i događajima koji su se zbivali oko njih.

Sve to dobija jedno zajedničko imenovanje koje glasi: »Da se ne zaboravi!«

Mali harem uz Gazanfer- pašinu džamiju

Uz Gazanfer - pašinu džamiju, s desne strane, iz Demirovog sokaka, zvanog sokačić, (Avde Čavrdžlća ulica), bila su mala vrata i ugrađenom bravom sa ključem. Odmah, pri ulazu, s desne strane, bili su ograđeni u kamenu oveći mezari sa nišanima, a povrh toga, prekriveni kamenim pločama. To je bio mali harem, tako su ga zvali džematlige. Vjerovatno su tu ukopavani ugledniji građani naselja Gazanferije - Donje -i Gornje Stupnice.

Sjećam se dobro, još kao dječak, od 8 ili 9 godina, pred Drugi svjetski rat, dženaze rahmetli reisul-uleme Maglajlića. Dženaza je bila veličanstvena, mnogo naroda, i staro i mlado, zakrčili su sokake, s obje strane džamije. Ovaj veličanstveni ispraćaj reisul-uleme Maglajlića duboko mi se urezao u sjećanje, jer se tada dijelio podobar »iskat«. Tada sam i ja uspio dva puta pružiti ruku kako bih dobio dijeljeni novac. Tada sam za dva stajanja u redu dobio 4 dinara i to dvije dvodinarke. Moj vršnjak Ishak Šašivarević »Liso«, tada je dobio 6 dinara. Hvalio se nama djeci, da je tri puta bio u redu, a jedanput je i ogradu preskočio da bi dobio po treći put »iskat«. Banjalučka sirotinja, za »iskat« su tada dobijali po 10 dinara i to ona srebrna desetica, za nju se moglo svašta kupiti. Tada je bio običaj - adet da se dijeli »iskat«. Kasnije se to dijelilo na jedan moderniji način, novac je stavljан u kovertu, a djelitelj je obilazio posjetioce kod kabura i svakom bi ponudio »iskat«, pogotova za one za koje je znao da im je potreban.

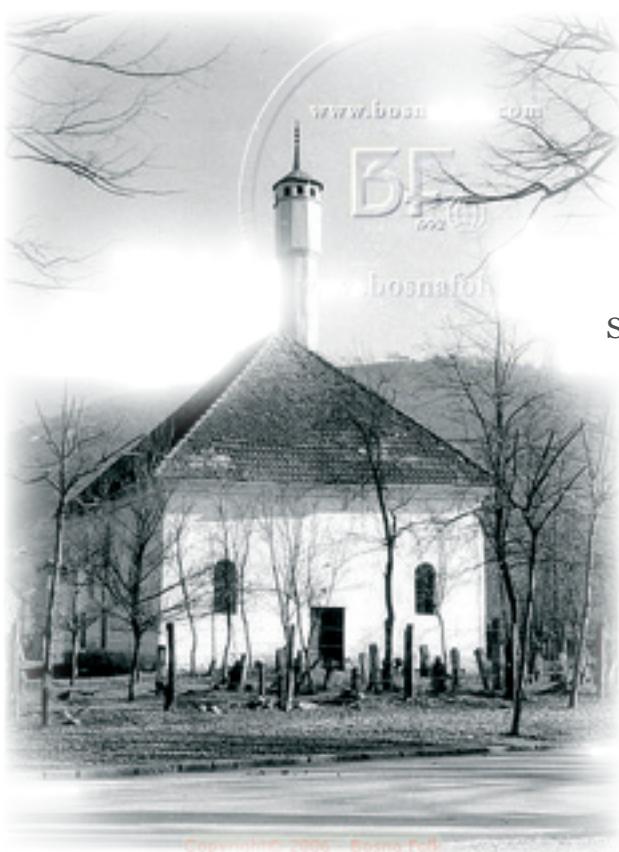
Istina je, po islamskim propisima, planirani »iskat« se trebao nositi u džamiju, tj. Islamskoj zajednici u vidu dobrovoljnog priloga, također, za pružanje pomoći ugroženima. U vrijeme rušenja-miniranja Gazanferije i taj dio harema, i ti veličanstveni nišani - bašluci sa turbanima, sravnjeni su sa zemljom.

Eto, taj srpsko-četnički vandalizam, i prije, a i danas pokazao je svoje pravo lice, lice mržnje prema jednom bošnjačkom narodu, samo zato što je Bošnjak - musliman. Ali, neka, pamti i budi spreman da takve nasrtaje znaš braniti !

Rušenje džamija i harema

Istinita priča o paljenju Stupničke džamije

Izgorjela je Stupnička džamija [30]. U Gornjoj Stupnici, bivša ulica Nurije Pozderca, pričalo se da je došao red da se poruši i Stupnička džamija. Čak se razvila priča da će se i glavni harem poravnati tj. da će se mezarje do temelja uništiti, da ne bude ni traga o muslimanskom naselju. Rušenje muslimanskih vjerskih objekata obično se vršilo u kasne i noćne sate. Nije bilo noći, a da se negdje u

gradu, pogotovo na Mejdanu, nije čula eksplozija mine, bombe ili neke druge eksplozivne naprave bačene na neku muslimansku kuću, zanatsku radnju koje su još tu i tamo, postojale u gradu.

Te večeri, maja mjeseca 1995. godine, bila je topla i vedra majska noć. Komšije su se dosta rano zatvarale u svoje kuće i rijetko se tko zadržavao na ulici ili ispred kuće. Bila je jedna grupa Stupničana koja se

u toku dana sastajala pred kućom Abdurahmanovića u blizini Stupničke džamije i Maglajlića kuće, nasuprot. Tu bi se obično našli u toku dana Abdurahmanović Bibo, Bukić Rifet, Badžar Muharem zvani »Pikso«, Šljivić Dževad iz Podgaja-Donji Sitari, te povremeno i Selman Mehmed. Tu bi se ponešto komentarisalo, vijesti pogotovo, koje smo krišom slušali putem Radio Sarajeva i Zagreba, ali bi uvijek na svom radiju ili televizoru, poslije slušanja vijesti, okretali kanal na neprijateljske stanice. To smo činili zbog toga, što bi oni, ako dođe do pretresa stanova, obično bi gledali na kojoj je stanici usmjerena radio ili televizor. Ako bi našli da je stanica na Sarajevu ili na Zagrebu, onda bi bilo velikog maltretiranja i tuče, i odvođenja u SUP na razgovor i batinjanje.

Baš toga dana neko reče, večeras će naša džamija biti zapaljena, jer vidite ljudi da je do sada dva do tri puta mitraljirana i harem uz džamiju sav porušen, pa čak i ograda razbacana, a nišani povaljeni.

Ovu pucnjavu na džamiju, te rušenja mezara uz džamiju, činili su u pobijela dana, Milicijska škola, pojedinci iz te škole koja je bila smještena u Domu penzionera, adaptirana za te svrhe. Oni su obično pravili ta rušenja

i pucnjavu, uz psovku i vrisku, sa povicima »balije«, šta čekate, ili pjesmu: »Oj, Alija, Alija majmune sa grane, poklaćemo ti tvoje Musli-

mane«! Bilo je slučajeva da su se ti mladi policajci, idući u stroju, bacali

se kamenjem na dženaze u haremu. Bilo je razbijenih glava. Mejthana i gasulhana bila je sva izrešetana mećima i to od prolaznika vojske srpske koja se pijana vraćala sa fronta. U takvim uslovima Stupničani su dočekali rušenje, tj. paljenje džamije. Bio je to maj mjesec 1995. godine.

Negdje u predvečerje, slučajno se sretoh sa hafizom - imamom gdje se još održavala molitva, istina, sa nekoliko starijih džematlija. Pred džamijom sam s njim porazgovarao i on mi reče da je došao da kupi vjerske knjige kao i nekoliko boljih serdžada. Tada mi je rekao da su u Islamskoj zajednici obavješteni da će večeras Stupnička džamija biti zapaljena. Hafiz je stvari kupio u svoja osobna kola i odvezao, vjero-vatno u sjedište Islamske zajednice.

Bližila se noć. Ispričao sam taj razgovor sa hafizom svojim komšijama koji su obično dolazili krišom do mene da se malo porazgovaraju i utješe od dnevnih informacija. Noć se uveliko nazirala, spavanja nema, nego odjeven ležim na ležaj i čutim. Ženi ne govorim, pošto je ona srčani bolesnik. Sinovljeva kuća, nedovršena, protjeran iz svog stana, smjestiše me u potkrovљe te kuće. Bilo je to januara, po najvećoj zimi 1993. godine. Kuća moga sina, ljekara-psihijatra, protjeranog sa porodicom u Austriju, bila je na meti da se oduzme, jer mi je rečeno, ako ne prihvatom iseljenje, oduzeće kuću, a mene smjestiti u garsonjeru na Starčevici.

Kuća je bila sagrađena nekoliko desetina metara od džamije kao i kuća Katane Esada, a koja je bila uz samu džamiju, te kuća Maglajlića [31] u kojoj je stanovaла njegova kćerka Fatima zvana »Tata«, a udana za pukovnika Marčetić Dragana, komandanta tenkovske brigade koja je iz Slovenije bila prebačena u blizini Sarajeva, a kasnije upućena na Sarajevo front.

Te podatke mi je lično pričao, jer nas je samo ograda dijelila, pa je počesto želio da čuje moje mišljenje o nastaloj situaciji. Bio sam veoma pažljiv u razgovorima i ako je on insistirao da se izjasnim o toj situaciji. Ja sam ga vješto izbjegavao, objašnjavajući istorijski pristup tom problemu. Pitao me da li imam oružje, trofejno, ili bilo šta drugo? Ja sam mu govorio da sam svoje oružje vratio 1945.godine, kada sam se demobilisao iz JA.

Te večeri, negdje oko 23:30 sati, čuli su se prvo pucnji, a zatim vriska i podvikivanje kao i bruhanje motora. Počelo je sa razvaljivanjem garažnih vrata gdje su bila smještena kola za prevoz mrtvaca. To su podugo razbijali i razvaljivali, čule su se psovke i pucnjava, a čekić i drugi alat su završavali posao u rušenju. Kamion sa ljudstvom, naoružani do zuba, iznosili su čilime i ostali džamijski namještaj i trpali u kamion. Kola iz garaže su opljačkana i razlupana, a iz motora su povađeni kablovi i drugi uređaji.

Već je ponoć, prvi plameni jezici su se pojavili, dim uveliko, a pucnjave i vriske na pretek. Stajao sam iza zavjese kod prozora i posmatrao taj prizor. Džamija je već uveliko u plamenu, plameni jezici se visoko dižu, gori munara, samo se čuju povici, psovke i četnička pjesma: »Od Manjače pa do Ravne gore biće zemlja srpska; itd«, uz pucanj pištolja i lakih strojnica. U jednom momentu začu se ženski glas na ulici u blizini džamije.

Glas i plač je bio vrlo prodoran, pogotovo noću. Prepoznajem glas, to je Fatima Maglajlić udata za Marčetić Dragana, pukovnika Srpske vojske. Maglajlić Fatima zvana »Tata« kako su je od malena zvali roditelji i prijatelji prorodice Maglajlića. Te večeri pomenuti Dragan nije bio kod kuće, nego negdje u vojnoj jednici. Baš te večeri kod »Tate« je proradio nekakav unutrašnji nagon-instikt, da je ona, Tata, rođena od majke Džemile i

oca Teofika Maglajlića, te da je u njoj ostalo od starina kuće Maglajlića, tj. porodičnog odgoja. Ona, Tata, izišla je te noći u spavaćici na ulicu i uputila se ka džamiji. Odmah je počela da viče i psuje, te ih pita; »bolan šta to radite, zar vam nije dosta rušenja, te ste došli da i ovu posljednju bogomolju uništite«? Plać se razlijegao i ridanje nije prestajalo. Čuju se udarci, tuku Tatu kundacima, cipelama, a čuje se nečiji glas »Udrite kurvu balinsku«. Zatim dođoše kola Hitne pomoći, odvezoše je i ne bi kratko vrijeme, začu se ponovo svađa. Onako pretučenu ubaciše je u kuću. Još se iz kuće čuje pokoji jauk i kletva. Ona im psuje četničku majku, tj. na njihove pogrde, da joj »balisku majku«.

Okolne muslimanske kuće su u velikom strahu. Iščekuje se napad na kuće, tj. da ta razularena četnička hulja krene da zatre očevidec tog strašnog rušenja i paljenja Stupničke džamije. Džamija je još u plamenu i kada je vatrena stihija uzela cjelokupan objekat, munara se stropoštala i dogorjela na zemlji. Oni, palikuće, upališe motor kamiona, potrpase se i uz vrisku i psovku, te pucnjavu, napustiše stupničku ulicu. Bilo je to negdje oko dva sahata ujutro. Moj komšija Katana Esad sa suprugom Minkom i starijim sinom, izišao je iz svoje zgrade da pomoću šmrka baca vodu na svoju kuću da je ne bi plamen zahvatio, jer se vatra još pojavljivala u većim i manjim vatrenim jezicima. I ja sam smogao snage, izišao sam da mu pomognem. Negdje do četiri sahata ujutro smo dežurali i držali šmrkove sa vodom da bi smo, u koliko zatreba, spasili kuće od požara. Razbojnici i palikuće su otišli, ali se nigdje ne čuje glas, nego smo mi sami u ulici, koja je izgrađena još prije rata za te kuće koje su bile u izgradnji. Esad je zvao Vatrogasnu službu, javili su se, ali su rekli »neka gori, mi nemamo potrebe da dolazimo«. I nisu došli.

Od komšija srpske nacionalnosti: Ilije, Pere, Boška i drugih ni traga; čak ni sutradan nisu nas ni upitali šta to bi, već su šutke prolazili pokraj spaljene džamije. Krišom, ispod oka, gledali tu paljevinu i razlupane nišane i rasturene humke mezarja: Bišćevića Smaje, Ibrišagića Seada, njegove supruge, Kapetanović Kadira i druge znane i neznane stanovnike Banjaluke i Mejdana. Mi, komšije, Muslimani, nekoliko dana nismo se smjeli ni pojavljivati iz kuća, a kamoli da se na ulici sastanemo i porazgovaramo o ovome šta se desilo. Jedino je Tata otišla u komšiluk kod Abdurahmanovića, onako isprebijana i sva u modricama ispričala je tu noćnu dramu, govoreći, umalo da me nisu ubili. Neko je rekao, vidjevši na vratima njene kuće natpis, Marčetić Dragan, pukovnik, pa ta je žena pukovnika i zato su me otjerali u kuću. Pričalo se o tome u gradu naročito među muslimanskim življem. Kasnije smo krišom razgovarali sa Tatom o tom njenom postupku te noći.

Eto, tako se zbio taj vandalski čin - rušenje džamije i džamija u Banjaluci.

Napomena:

Na Mejdalu, koliko me sjećanje služi, bilo je nekoliko džamija i to:

- 1). Kazanferpašina džamija sa dva veća turbeta, zvana Kazanferija.
- 2). Stupnička džamija u ulici Muftije Džabića, kasnije Nurije Pozderca-Gornja Stupnica.
- 3). Potočka džamija u ulici Avde Karabegovića, a ranije Bilalov put, na samom uglu te male ulice: drvena munara.
- 4). Kulmahalska džamija, kod Kikića dućana, drvena munara.
- 5). Talina džamija, uz samu obalu Vrbasa, kod Harbašove pekare i Hadžiatifove kafane, uz zgradu bivše medrese kod gradskog mosta i Idriza

Žabe kafane. Ova je džamija, pred II svjetski rat, bila toliko narušena da su je tadašnje vlasti sa Islamskom zajednicom odlučili da je sruše.

6). Mejdanska džamija, kod Delića dućana. Danas na Mejdanu postoje tragovi kao i djelimično konture harema koji su bili uz same džamije.

DŽAMIJE

IV DIO

Sjećanja na rahmetli Hakiju Ljubovića

Poznavao sam Hakiju Ljubovića prije ovog sramnog, genocidnog rata koji su našem bosanskom čovjeku i Bosni i Hercegovini nametnuli oni koji su željeli njenu podjelu, uključivši i bivšu JNA, da ona, uz paravojske napravi diobu.

Živio je i radio u B.Luci taj dobar čovjek i prijatelj, čestiti Bosanac i

Bošnjak, vjernik musliman, rahmetli Hakija, majstor-stolar koji je znalački rezbario namještaj, izrađivao muzičke instrumente, napose gitare. Bio je, također, majstor za

izradu čamaca i mnoge je Banjalučane i Krajišnike njima obdario. Čamci Hakijini plovili su uz i niz Vrbas i pronosili plažama vještinu svog tvorca. »Eno, ono je čamac Hakijine izrade [32]«, čulo bi se često među ljubiteljima Vrbasa.

Zašto se baš odlučih da napišem ponešto o vrlinama vrijednog i dobrog građanina B.Luke, prijatelja mnogih Banjalučana? Bio je on poznavalac banjalučkih starina, veliki prijatelj vjerskih objekata, posebno džamija. Dosta obrazovan, načitan pogotovo je bio ljubitelj muslimanske narodne epike iz vremena borbe Krajišnika na granici Vojne krajine protiv uskoka i raznih plaćenika koji su branili Habsburško carstvo. Hakija je bio prava »mala enciklopedija« priča, legendi i historijskih podataka o B.Luci i BiH.

Živio je u banjalučkom naselju Dolac. Oženjen jednom lijepom, zdravom Vrbanjom iz okolice B.Luke. Stekao je u braku brojnu porodicu.

S prozora njegove kuće uz koju je bila i stolarska radnja, mogla se vidjeti jedna vrlo lijepa džamija s drvenom munarom, a mi Banjalučani smo je zvali Dolačka džamija [33]. Uz tu džamiju je bio veliki harem (groblje) sa dosta starih nišana (bašluka) koji su stršili iz zemlje kao kakvi stećci

sa velikim turbanima.

Ti nišani-bašluci su vjerovatno iz turskog vremena, a možda i iz austrougarske okupacije BiH.

Jednog dana, prije desetak godina, slučajno prođoh putem pored džamije. Pred džamijom sretoh Hakiju, sadi nešto oko džamijske ograde. Stadoh uz muslimanski pozdrav i ispitasmo se za zdravlje te nas-

tavismo priču o svačemu, a najviše o ljepoti i uređenosti harema i džamije posebno.

Pitam Hakiju »Bolan Hakija, ko ovako održava ovu lijepu džamiju i harem, naročito haremsku ogradi?« »E, moj Mehmede, ja to sve radim«, veli on »Povremeno pozovem džematlige' i Džamijski odbor kad ima

kakvih »Kabastih« poslova. Vidiš li, bolan, da sam ja okrečio, munaru sam dva puta bojadisao, pa sam je, čak, i bezbojnim lakom premazao. Vidiš da sjaji kao patkova glava«.

Ispriča mi da materijal dobija od Islamske zajednice. S Islamskom zajednicom dobro sarađuje i sam je u Upravnom odboru. Oni ga izdašno pomažu . Materijala za održavanje ima na pretek. Evo i ograda je sada prava betonski stubovi, pletena žica i to zelena, ona skupa. Svaka voćka u haremili koje drugo drvo, uredno je obrađeno, okopano, a mezarja, svaki kabur, opljevljena od korova. Istina tu pomažu džematlije, pogotovo imam koji je i mujezin. »Redovno su s nama na uređenju i okoline i same unutrašnjosti džamije«. Završavajući razgovor on mi reče:«E, moj profesore, ovo je tvoj »fah«.! Pogledaj ovaj veliki nišan-bašluk. Vidi, bolan, šta na njemu piše«.

Istina, natpis na bašluku je u arapskom pismu, ali on mi ga istumači. Veli da tu leži rahmetli taj i taj, koji je za života zavještao zemlju, podigao tu džamiju te je uknjižio kao vakufsko zdanje tj. poklonio je mještanima da je posjećuju i održavaju dok god se bude moglo održavati. Još mi Hakija reče da ima dobro razumijevanje kod predsjednika IZ Ibrahimbegovića Bakira, te tadašnjeg imama banjalučke Ferhadije, sadašnjeg muftije Ibrahim efendije Halilovića. »Dok je njih i mojih džematlija i prijatelja, starina ova i mnoge druge džamije biće na svom mjestu uredne i čuvane«, reče mi. Onda me pozva da pogledamo unutrašnje uređenje džamije. »Pa, hajde da to vidim!« rekoh!

Hakija uze poveliki starinski ključ iza pojasa, otvoriti vrata, kad imаш šta i vidjeti. Odmah pri ulazu zapahne te jedna čistoća, prosto nekakav tajanstveni miris kojeg nisam odavno osjetio. Vjerovatno, zadržao se miris, jer

su se tu držali mevludi, pa se prisutni posipali mirisom »džulsijom« - za tu priliku. Čistoća besprijeckorna, u predsoblju gdje džematlije ostavljaju obuću, popločan prostor. Lijevo i desno drveni podijumi, a u uglu jedna sobica za imama kada ranije dođe u džamiju. A u ulazu u glavni džamijski prostor gdje se vrši namaz -klanjanje, ima da ti stanu oči. Zidovi okrečeni, ni traga od paučine, sve na svom mjestu, pa čak i »peštahta« - stolić gdje hafiz drži Kur'an kada je uz Ramazan »mukabela«. Na zidovima nekoliko levhi sa tekstovima iz Kur'ana. Mjesto gdje imam vidi džematlije za vrijeme klanjanja je neobično uredno i ukrašeno. Cijeli prostor prekriven čilimima i serdzadama, nigdje nepokrivenog mjesta.

I dok sam tu proveo tek nekoliko minuta, prosto me sve obavilo nekakvom toplinom i vazduh i ambijent i urednost prostorije kao da te po duši miluje te osjećaš svu svjetlost i ljepotu mesta. A Hakija priča: »Eto, te čilime, serdžade, darivali su komšije te uglednici B.Luke. Ima i knjiga - poklona, a tu je i mali ljetopis ove džamije.« Na rastanku Hakija mi govori: »Dođi, bolan Mehmede, pa da nešto napišemo o našoj džamiji, pa da pošaljemo u naš list »Preporod«, neka se zna i neka se ne zaboravi«.

Eto, ne bi suđeno da se ta njegova želja i ostvari, ali se sjetih razgovora i napisah ovaj tekst-na vječni počinak rahmetli Hakije, na hvalu našem dobrom prijatelju Hakiji Ljuboviću, zaštitniku naših starina, dobrom vjerniku i muslimanu - Bošnjaku. Još jedamput mu predajem rahmet i posvećujem ovaj napis sjećanju na njega.

Svjetskog spomenika više nema (Ferhadija i Arnaudija)

Te noći čuo se jak pucanj, tako snažan kao da je eksplodirao magacin municije. Međutim, pomenute noći dignuta je u zrak poznata džamija Ferhadija kao i džamija Arnaudija. Te dvije ljepotice, ukras, Banjaluke, nestale su sa lica zemlje, ostale su samo ruševine.

vandalski čin srpsko -četničkog rušilačkog orgijanja u Banjaluci i okolicu.

U jednom momentu zapazih još nekoliko ljudi koji posmatraju taj prizor. Jedni su odmahivali glavom, dok su drugi u sebi prosto razgovarali, čudili se tom gnusnom zločinu rušenju bogomolja. U tom momentu, blizu mene, stade jedan pokrupan čovjek, gorštačkog izgleda, vjerovatno sa obližnjih Banalučkih brda, možda čak i sa Manjače. Postaja malo, pa uglas poče govoriti »O, ljudi, braćo, šta to bi sa našom Feradijom«? Pa zar im je i ona smetala? Šta će ja sada, kada dođem u Banjaluku, ja najprije dođem kod »Feradije«, pa tek onda znam da sam došao nasred čaršije. Taj čovjek

Sutradan se rano uputih da vidim šta je to bilo, tek u putu, od kuće do Centra grada, susretoh nekoliko Banalučana, mojih prijatelja i rekoše mi, da je noćas u zrak otišla Ferhadija i Arnaudija, dvije naljepše džamije. U gradu stojim pred porušenom džamijom Ferhadijom i posmatram strašan

zaćuta i nastavi put prema centru grada. Taj protest prisutni su nijemo slušali i posmatrali tog nepoznatog čovjeka.

Jedan broj Banjalućana, uz veliki oprez, prilazio je toj srušenoj bogomolji, uzimajući manje komade kamena, želeći da imaju uspomenu od ljepotice, banjalučke džamije Ferhadije. Nekoliko dana posjetioci su u masama stoeći uz trotoare, posmatrali taj vandalskih čin, ali bez komentara. Srpska policija redovno je dežurala i pratila pogledom, a pokatkad i intervenisala, kada bi koji građanin prilazio da uzme komad kamena, ili zida od porušene džamije. Naročito je pratila da ne bi tko slikao taj prizor.

Islamska zajednica sa vjerskim poglavarem - Muftijom Ibrahim - efendijom Halilovićem radili su nekoliko dana, prikupljajući, značajnije dijelove džamijskog enterijera, pogotovo pisanog arapskim pismom. Taj se materijal prenosio u sjedište Islamske zajednice s ciljem da se što bilo sačuva od te ljepotice Ferhadije. Dušmanska [34] ruka

otpočela je sa odvozom porušene Ferhadije, razbijajući velike komade razrušene munare, kao i turbeta koja su okruživala džamiju. To odvoženje i čišćenje prostora potrajalo je dosta dugo. Naročito su se mnogo zadržali oko razbijanja džamiskog temelja, pogotovo munare. Čak su usred grada palili mine da bi razbili pomenute temelje.

Narod je i dalje dolazio i krišom posmatrao taj prostor bivše džamije i u mislima dočaravao sebi nekadašnji izgled Ferhadije, šadrvana, te turbeta i drugih okoliša oko džamije. Vjerovatno su ti prisutni u sebi izgovarali: »nema više Ferhadije, šadrvana, turbeta, s desne strane džamije, kao i vrlo uređenog džamijskog prostora, sav u cvijeću i zelenilu kao i česme gdje su se putnici, namjernici kao i domaći ljudi, pogotovo ljeti, znali napiti vode iz ruke i tako ublažiti žed«. Stari Banjalučani sigurno su se sjećali seljaka sa obližnjih brda, kada su dolazili s proljeća i s jeseni da potraže posla, a oni bi obično sjedali na kamenu ogradu i čekali da ih neko zovne na rad kod svoje kuće.

Eto, danas u Banjaluci nema više tog dragulja, muslimanskog svetišta, kao što je bila Ferhadija [35].

Danas taj prostor zjapi prazan, poravnat, zarastao u korov, o haremu i nišanima kao i turbetima nema ni traga. Tu i tamo, parkiran pokoj auto-mobil, pa čak se i puteljak napravio da bi se skratio put do glavne ceste.

Doći će vrijeme, ponovo će se podići nova džamija, možda i ljepša, a zvati će se Ferhadija. Napomena: U narodu su kružile priče, a sigurno su i istinite: da je u oči miniranja džamije, na terasi restorana, u blizini džamije, u društvu svojih tjelohranitelja i drugih vojnika - četnika, sjedio je Šešelj i da je tu donesena odluka i plan o izvođenju akcije rušenja Ferhadije i Arnaudije. Pričalo se, također, da je za rušenje džamije dovezen

kamion eksploziva, i da je taj eksploziv putem električnog paljenja, digao u zrak taj monumentalni spomenik. Srpska propaganda je dala svoju verziju, tj. da su to uradili Muslimani, jer su viđeni da iznose čilime i ostali džamijski inventar kako ne bi bio uništen. Čak su navedeni poimenično, da je to uradio sin Muje Ćevapčije i jedan Arapin, te da su uhapšeni.

Eto, to je kraća priča i isповjest jednog starosjedioca Banjaluke, koji je tada boravio u Banjaluci i bio zarobljenik tog banjalučkog pakla.

Da se ne zaboravi

Historija je svjedok vremena, svjetlo istine, život uspomena, učiteljica života i vijesnik starine...

— Marko Tulije Ciceron.

Koliko je Ferhat pašino vrijeme, govori da je to bilo drugo veliko razdoblje u izgradnji Banja Luke. Otvorio ga je Ferhad -paša Sokolović, rođak najslavnijeg Bošnjaka, velikog vezira Osmanskog carstva Mehmed-paše Sokolovića, posljednji bosanski sandžak-beg (1574-1580) i prvi bosanski begler-beg (1580-1588).

On je utemeljio dio Banja Luke koji se naziva Donji Šeher, nasuprot Gornjem Šeheru koji još datira iz vremena, prve decenije nove ere, a vezan je za ilirska plemena u vrijeme Batonovog rastanka, 6.-9. godine nove ere (rimski istoričar Tacit u knjizi »Anali I i II knjiga«, u kojoj se govori o području današnjeg Gornjeg Šehera i piše o toplim vrelima, vodi na Grabu više Gornjeg Šehera zvani »točkovi« i ploči sa rimskim natpisom. Ferhad-paša je 22.09.1525. godine pobijedio vojsku habsburškog generala Herberta Auspergera u bici na rijeci Radonji. Ferhad-paša zarobio je njegovog sina Vuka Engelberta i ponudio da ga otkupi. Engelbertova majka je za otkup platila 30000 dukata, a od novca koji je primio Ferhad-paša je poduzeo veliki graditeljski poduhvat. Izgradio je džamiju, koja je po njemu nazvana Ferhadija, do nje mekteb (sibjan mekteb), sahatkulu, šadrvan i vodovod. Također je postavljena i kaldrma od stare Banja Luke do potoka Crkvine (Crkvena), preko kojeg je sagrađen i kameni most. Preko rijeke Vrbasa je sagrađen drveni most.

Za održavanje tih zadužbina uvakufio je Ferhad-paša oko 200 dućana, jedan karavan-saraj, hamam (kupatilo), mlin na Vrbasu, veliki hambar (silos za žito), te šaraj (dvor) u kojem će odsjedati bosanski namjesnici - valije dok upravljaju Banja Lukom. U čaršiji je sagradio bezistan (pokrivena čaršija sa dosta čefenaka, raznih zanimanja zanatskih radinosti). U blizini džamije Ferhadije podignuta je medresa i posebno učilište u kojem će se predavati islamska tradicija (suma). Najveći dio zadužbina je propao, pa se ne zna da li je sve ovo sagrađeno. Poznato je samo medresa kraj džamije
1 bezistan u Čaršiji koji spominje i Evlija Čelebija, turski putopisac koji je 1661. godine bio u Banja Luci. Građevine Ferhad-pašinog vremena nisu samo bile brojne, već su neke od njih dostigle i znatnu umjetničku vrijednost. Ferhad-pašina džamija je bila najljepša džamija u Banja Luci, a istovremeno je bila i jedan od najvrijednijih spomenika islamske kulture u Bosni.

Ova džamija, uz Gazi Husrevbegovu u Sarajevu je jedinstven primjer određenog tipa gradnje klasičnog osmanskog stila. Uz desni zid džamije prislonjena je peterougaona

munara visoka 41,5 m koja je spadala u red najviših u Bosni. Na zapadnoj strani džamije nalazilo se turbe, u kojem je pokopan Ferhad-paša Sokolović, osnivač džamije. On je umro u Budimu 1590. god., ubio ga njegov rob, a tijelo mu je preneseno u Banja Luku da bi ga, prema njegovoj želji, sahranili kraj njegove džamije. Koliko je Ferhad-pašino vrijeme

bilo poticajno i drugima da grade, vidi se iz podataka da je u nepunih 50 godina izgrađeno 8 džamija i mahala.

Dvojica pašinih suvremenika i suradnika su izgradili po jednu džamiju i to Arnaudiju i Gazanferiju, jednu u Pobrđu, a drugu na Mejdanu. Ista imena nose i okolne mahale. Džamija Arnaudija je drugi važan objekat, kulturni spomenik Banja Luke. Sagrađena 1596. godine i pripada tipu bosanskih kupolastih džamija. Arnaudija je karakteristična po maloj munari koja se nalazila u dvorišnom bedemu u obliku »musalle«. Takvu musalu imale su još tri mostarske džamije, ali kažu da je banjalučka bila ljepša od mostarskih. Ovu munaricu zovu akšamluk, jer se odатle daje ezan za prvu večernju molitvu, ali može poslužiti i za bilo koju drugu dnevnu molitvu, ukoliko mujezin zakasni da se popne na veliku munaru.

Četnici su 1993. godine minirali džamije Ferhadiju i Arnaudiju, dva najznačajnija kulturna spomenika Banja Luke i simbol bošnjačkog identiteta. Obje su gotovo sravnjene sa zemljom.

Gazanfer-pašina džamija [36] na Mejdanu, u mahali Gazanferiji, danas te džamije više nema. Srušena je, minirana početkom 1995. godine. Ostala su samo dva oštećena turbeta, a zidana ograda, s jedne strane džamije, sva je u ruševnom stanju, u ulici Avde Čerdžića. Harem - mezarje, uz samu džamiju, do temelja je uništen, svježe humke svi poravnate, nišani - bašluci su razbacani po cijelom haremu. Tu se napasa stoka i konji novih doseljenika s planine Manjače, Grmeča, Šatora i ne znaš otkuda sve nisu došli. Donesoše u grad na Vrbasu svu ljudsku nečistoću, punu zla i mržnje prema jednom poštenom od ikonu narodu, kao što su bili i ostali muslimani Bošnjaci. O njihovoj kulturi da i ne govorimo. Prljavština na sve strane. Kroz nekadašnju »Gospodsku ulicu«, konjska zaprega i samarica

zna da prođe, a na svakom koraku smrad i trulež kao i oni sami u svom biću.

Ovo su isповјести stanovnika Mejdana - Gazanferije iz ulice Muftije Džabića - Nurije Pozderca sa broja 8 i 10, koji je u vrijeme miniranja u našem gradu bio još u Banja Luci, u tom logoru smrti zajedno sa svojim starosjediocima Banja Luke. Prognan sam 23. augusta 1995. godine pod prijetnjom smrti. Banja Luka je danas pod okupacijom četnika i mnoge građevine i vrijednosti su opljačkane i uništene, a imenima naselja i ulica nema ni traga. Sve su nova imena.

Ipak, iako su je prisvajali mnogi, Austrijanci, Madžari, Hrvati i danas četnici, (srpski naci-fašisti), Banja Luka je uvijek bila i bit će bosanski grad, srce Bosanske krajine, tj. Banjaluka pripada Banjalučanima i to ćemo ostvariti pod gesлом, Banja Luka - Banjalučanima!

Objašnjenja ilustracija:

- [01] Likovni prilog Ahmed Bešić- vajar, vinjeta. Grafička obrada BF.
- [02] Likovni prilog Omer Berber. Grafička obrada BF.
- [03] Alojz Ćurić-Kovitlac nad Vrbasom i Kastelom, crtež objavljen u knjizi Joce Bojovića Dajak pantokratora. Grafička obrada BF.
- [04] Fotografija Kul-mahala, ciganluk, 1946. godina.
- [05] Likovni prilog- Alojz Ćurić.
- [06] Likovni prilog Omer Berber. Grafička obrada BF.
- [07] Tekija Banjaluka- poštanska razglednica.
- [08] Orlovački put. Ovim putem se odlazilo u partizane.
Snimljeno 1934. godine.
- [09] Crtež autor ing. Hadžiosmanović Husein, 1997 godina.
- [10] Fotografija Stare kovačnice na Mejdalu, snimljeno 1934. godine.
- [11] Fotografije stare pekare, Monografija Banjaluka,
izdavač Glas-Banjaluka, 1970. godina. Grafička obrada BF.
- [12] Talina džamija i kovačnice u Maloj čaršiji. Nalazila se na desnoj obali Vrbasa nasuprot Kastelu. Gornji sprat korišćen je u vjerske svrhe, dok su u donjem bile trgovine uvakufljene radi održavanja džamije. Snimljeno 1934. godine.
- [13] Abacija, Kulenovića kuča, crtež autor ing. Hadžiosmanović Husein, 1997 godina. Grafička obrada BF.
- [14] Zelena, likovni prilog Enko Kadenić, posjeti umjetniku na <http://www.atelierenko.com>.

[15] Sa ulice u Kozarcu poslije tučenja kahve u stupi, W.Leo Arndt,

Nada 8, 1902. godine.

[16] Detalj sa jedne poštanske razglednice, u prvom planu fenjer, istog tipa kakav je Ramo Fenjeraš održavao. Grafička obrada BF.

[17] Bombardovanje Kastela, 26. i 27. septembra 1944. godine.

Strelicom je označen Konvikt, kojeg se i ja sjećam.

[18] Alojz Ćurić - Banjalučka golubica.

[19] Mejdan - Potok. Snimljeno 1937. godine.

[20] Crtež autor ing. Hadžiosmanović Husein, 1997 godina. Grafička obrada BF.

[21] Mekteb na Mejdalu uz džamiju Gazanferiju- objekat na desnoj strani.

[22] Mekteb uz džamiju Ferhadiju. April 2006.

[23] Grab. Snimljeno 1940. godine.

[24] Hadži-Pervizova džamija u Potoku. Sagradio je Hadži-Perviz ostacima materijala korišćenog za izgradnju Ferhadije. Izgorjela 6. septembra 1993. godine. Snimljeno 1960. godine.

[25] Sitarija, džamija koja se nalazila u Gornjim Sitarima u blizini bivšeg majdana pržine. Izgrađena je 1845., a porušena 1963. godine. Građa džamije je prenesena u Bronzani Majdan.

[26] Gazanaferija. Snimak iz 1940. godine.

[27] Gazanaferija. Snimljeno 1939. godine.

[28] Gazanfer-begova džamija (Gazanferija) , sagrađena 1760. godine.

Porušena 4. jula 1993. godine. Na fotografiji se jasno vidi česma koja mnogo podsjeća na česmu koja se nalazi na poznatoj slici Špire Bocarića »Djevojka na česmi« koju možete naći u mapi Slikoljublja.

[29] Digitalne fotografije datiraju iz aprila 2006. Tek poneki bašluci sa turbanima (stari kameni nadgrobni spomenici) nalaze se u harem u koji se bijeli od novih, svježih humki.

[30] Salihija (Stupnička) džamija u Stupnici, podignuta 1595. godine.

Snimljeno 1960. godine. Izgorjela 9. septembra 1993. godine.

[31] Pogled na kuće porodice Maglajlić. Snimljeno 1968. godine.

[32] Čamac, mlin i stara bosanska kuća su ostali zabilježeni na ovoj fotografiji nastaloj najvjerovalnije šezdesetih godina prošlog stoljeća. Iz knjige "Gornji Šeher-kolijevka Banjaluke", str. 236., autor Nail Osmančević.

[33] Hadži-Omeragina džamija u Docu, izgrađena 1686. godine.

Izgorjela 3. septembra 1993. godine. Snimljeno 1958. godine.

[34] Čudovište- crtež Enko Kadenić, posjeti umjetnika na

<http://www.atelierenko.com>

[35] Ferhadija- autor Alojz Lojzo Ćurić.

[36] Gazanferija.